

FAKSIMIL

Donald Broady, "Kapitalbegrebet som uddannelsessociologisk værktøj".
I: Jens Bjerg (ed.), *Pædagogik. En grundbog til et fag*.
Hans Reitzels Forlag, København 1998, pp. 415–452.

[Pp. 453–490 i 2 rev. uppl., 2000; pp. 457–494 i 3 rev. uppl., 2003.
Svensk version "Kapitalbegreppet som utbildningssociologiskt
verktyg", pp. 435–470 i Jens Bjerg (red.), *Pedagogik. En grundbok*,
Liber, Stockholm 2000. Den svenska versionen tidigare utgiven som
rapport: *Kapitalbegreppet som utbildningssociologiskt verktyg*,
Skeptronhäften 15, SEC/Uppsala universitet, 1998, 26 p.]

14. Kapitalbegrebet som uddannelsessociologisk værktøj

AF DONALD BROADY

Pierre Bourdieu (f. 1930) er fransk kultur- og uddannelsessociolog, forskningsleder ved École des Hautes Études en Sciences Sociales i Paris og professor ved Collège de France. Blandt pædagoger er han kendt for blandt andet i arbejder som *Les héritiers* (1964), *La reproduction* (1970), *Homo academicus* (1984) og *La noblesse d'État* (1989) at have påvist, hvordan samfundets eliter udnytter uddannelsessystemet til at befæste deres stilling. Bourdieus metoder og begreber er kommet til at indgå i uddannelsessociologiens arsenal. Jeg vil her lægge hovedvægten på begrebet kapital, som må siges at være det mest grundlæggende, men vil også berøre andre vigtige begreber som habitus og felt.

Kapital er enkelt udtrykt symbolske og materielle ressourcer. Bourdieu skelner mellem forskellige arter af kapital: kulturel kapital (kultiveret sprogbrug og fortrolighed med den såkaldte finkultur, evner som i Frankrig først og fremmest erhverves på eliteskoler), social kapital (slægtskabsbånd, venskabsbånd, korpsånd) og økonomisk kapital (materielle ressourcer samt kendskab til de økonomiske spilleregler) samt mere specielle kapitalarter som uddannelseskapital (karakterer, eksaminer), videnskabelig kapital (anseelse i den lærde verden).

Et andet af Bourdieus nøglebegreber er habitus (ental: habitus, flertal: habitus), dvs. systemer af dispositioner, som tillader mennesker at handle, tænke og orientere sig i den sociale verden. Et menneskes habitus grundlægges gennem de vaner, som det tilegner sig i familien og skolen og fungerer senere som et sejlivet og ofte ubevidst handlingsmønster. Habitus kan betragtes som legemliggjort kapital.

Felt kan, hvis vi søger en definition, der er så generel som muligt, defineres som et system af relationer mellem positioner. Med socialt felt (også kaldet kampfelt eller konkurrencefelt) mener Bourdieu et foranderligt område i samfundet, hvor mennesker og institutioner strides om noget, der er fælles for dem. Inden for pædagogikkens felt strides man for eksempel om skolens mål og mening. Bourdieu skelner mellem på den ene side produktionsfelter befolket af

specialister, der skaber forestillinger om verden, og på den anden konsumtionsfelter. For pædagogikkens vedkommende eksisterer således dels et produktionsfelt, hvor de pædagogiske ideer lanceres af journalister, politikere, forskere og uddannelsessideologer, dels et konsumtionsfelt, hvor vi finder lærerne, eleverne og forældrene. Feltbegrebet er bl.a. et værktøj til studiet af fordelingen af kapital.

Disse definitioner må nødvendigvis være provisoriske. Bourdieus begreber får deres fulde betydning, når de bruges som værktøjer i »sociologens håndværk«, for nu at citere titlen på en lærebog, som Bourdieu udgav i 1968 sammen med nogle af sine medarbejdere. Det følgende er en kort introduktion til begrebernes anvendelse i Bourdieus og hans medarbejders forskning på uddannelsessociologiens område. Vil man vide mere, henvises man til litteraturvejledningen i slutningen af kapitlet.

Men først et par ord om hvad der menes med uddannelsessociologi.

1. Uddannelsessociologi

Uddannelsessociologi kan mest enkelt defineres som det samfundsvidenskabelige studium af uddannelsen.

Ordet sociologi blev skabt af den franske filosof Auguste Comte i hans 47. forelæsning (udgivet i 1839) i serien *Cours de philosophie positive*. Her fastslog Comte, at sociologiens område er »det positive studium af de grundlæggende love for de sociale fænomeners egen formering«. Med »positiv« mente han videnskabelig til forskel fra metafysisk. Med »sociale fænomener« tænkte han på modsætningen til naturfænomener. Sociologi i Comtes forstand omfatter således stort alt det, der i dag kaldes samfundsvidenskab og adfærdsvidenskab. Senere franske sociologer fra Émile Durkheim til Pierre Bourdieu har forsøgt at befæste sociologiens stilling som den overordnede samfundsvidenskab, men oftest tildeles den i dag en mere ydmyg plads som en af disciplinerne i rækken statsvidenskab, antropologi, økonomi, pædagogik og andre samfundsvidenskaber.

Dog har termen sociologi i sammensætninger som »uddannelsessociologi« stadig en omfattende betydning. Den betyder her ganske enkelt udforskning af sociale eller samfundsmæssige forhold. Uddannelsessociologien er dermed lige så gammel som samfundsvidenskaben, og samfundsvidenskabens klassikere er da også uddannelsessociologiens klassikere.

Til de mest indflydelsesrige hører Émile Durkheim (1858-1917), som helligede uddannelsesspørgsmål en stor del af sin indsats. Omkring århundredskiftet eksisterede sociologien endnu ikke som selvstændig disciplin. Durkheims lære-

stole ved universiteterne (i Bordeaux fra 1887 og ved Sorbonne i Paris fra 1902) var i begyndelsen rubriceret som »pædagogik« [pédagogie] hhv. »dannelsesvidenskab« [science de l'éducation]. Adskillige af Durkheims talrige forelæsninger for lærerkandidater er tilgængelige i posthume udgaver (han havde for vane at skrive sine forelæsninger ordret ned). Vigtigst er hans store forelæsningsserier ved Sorbonne for vordende lærere fra hele Frankrig, udgivet som *L'éducation morale* (1925) og *L'évolution pédagogique en France* (1938). Mest udbredt og oversat til mange sprog er den let tilgængelige lille bog *Éducation et sociologie* (1922), som indeholder forelæsninger og ordbogsartikler i pædagogiske emner, der allerede havde været udgivet i Durkheims levetid.

Durkheim hævdede, at opdragelsens og skolens opgave er – og nødvendigvis må være – at indpræge de forestillinger i børn og unge, som er nødvendige for, at samfundet fortsat kan eksistere. Med »samfund« mente Durkheim alt fra små grupper til hele nationalstater eller verdensdele. Det spørgsmål, som bestandigt optog ham, var: hvad holder et samfund sammen? Hans eget svar var, at samfundet holdes sammen af overbevisninger om, hvordan verden er beskaffen, overbevisninger som er fælles for samfundets medlemmer. Durkheim selv anvendte ofte udtrykket »kollektive repræsentationer« [*représentations collectives*]. Særligt interesserede han og hans medarbejdere (først og fremmest antropologen Marcel Mauss) sig for de klassificeringer, som er fælles for et givet samfund, dvs. forestillingerne om, hvordan verden er inddelt i godt/ondt, højt/lavt, helligt/profant osv. Uden en opdragelse eller skole, som formidler denne kollektive forestillingsverden til den opvoksende generation, ville samfundet bryde sammen.

Durkheims uddannelsessociologi har fungeret som inspirationskilde for både konservative tænkere, som har ønsket en samfundsbevarende skole, og reformister og revolutionære, som har forsøgt at forstå hindringerne for forandringer. For sit eget vedkommende trak Durkheim en skillelinje mellem videnskab og politik og i det hele taget mellem videnskab og anden virksomhed. En videnskab i Durkheims forstand skal tilvejebringe forklaringer. Lærerens arbejde er af en anden natur, det er ifølge Durkheim en kunst [*art*], der sigter mod at bibringe eleven opdragelse og viden. Durkheim krævede heller ikke, at den slags pædagogik, som blev lanceret af forfattere som Montaigne eller Rousseau, skulle levere forklaringer; en sådan pædagogik er et eksempel på en praktisk teori [*théorie pratique*], hvis opgave er at vejlede opdrageren eller læreren. Durkheim ville nok karakterisere det meste af vore dages pædagogik som enten kunst eller praktisk teori. Den dannelsesvidenskab [science de l'éducation], som han forestillede sig, skulle forklare, hvorfor skolen er, som den er, og ikke foreskrive, hvordan den bør være.

I store træk har uddannelsessociologien fulgt samme udviklingslinje som so-

ciologien i øvrigt. I Frankrig dominerede arven fra Durkheim-skolen til langt op i mellemkrigstiden, og den fik fornyet aktualitet i 1960'erne med sociologer som Pierre Bourdieu og på samme tid i England i kraft af Basil Bernsteins arbejder. I Tyskland dominerede de humanistisk orienterede såkaldt kulturvidenskabelige traditioner [*Geisteswissenschaften*] til langt op i tresserne, hvor uddannelsessociologien begyndte at vokse sig stærk under indflydelse fra den mere udviklede industrisociologi. Heraf den stærke interesse i Tyskland for begrebet kvalifikation, der blandt andet henviser til uddannelsessystemets opgave at forme de studerende i overensstemmelse med arbejdslivets krav og livets krav i øvrigt. I USA var uddannelsessociologien længe nært knyttet til den praktiske pædagogiks behov, men den blev i de første årtier efter anden verdenskrig mere og mere domineret af den strukturfunktionalistiske strømning med Talcott Parsons som det centrale navn. (Med begrebet *function* menes her, at et delsystem, f.eks. uddannelsen, bidrager til at opretholde andre delsystemer – som familien eller arbejdslivet – eller hele samfundssystemet). Fra og med 1950'erne har den amerikanske uddannelsessociologi været domineret af mere empiristiske metoder, hvilket har bevirket, at forskerne har undgået alt for vidtrækkende tolkninger og i stedet har foretrukket at »lade data tale« gerne kvantitative data. Denne amerikanske empirisme blev med stor succes eksporteret til Europa og blev nogle steder bl.a. i Sverige og Norge helt enerådende i 1950'erne og 60'erne. Inden for den anglosaksiske indflydelsessfære blev de nævnte strukturfunktionalistiske og empiristiske traditioner i 1970'erne udfordret af den såkaldte *new sociology of education* inspireret dels af marxistiske dels af fænomenologiske traditioner. Pionerarbejdet var Michael Youngs antologi *Knowledge and Control* fra 1971, som fæstnede opmærksomheden ved, hvordan skolen bidrager til at genskabe samfundsordenen, klassestrukturen og den herskende ideologi – en form for analyse der blev døbt »reproduktionsteori«. Ofte citerede inspirationskilder var Basil Bernstein, Louis Althusser, Pierre Bourdieu og Elmar Altvater.

I 1980'erne blev interessen drejet over i retning af hverdagslivets detaljer. Indflydelsen kom fra blandt andet etnologernes feltarbejdsmetoder, fænomenologisk psykologi, amerikansk vestkystsociologi (mikrosociologi a la Erving Goffman, etnometodologi a la Harold Garfinkel) samt den franske filosof Michel Foucaults studier i, hvordan »magts mikrofysik« udøves i fængsler, hospitaler og skoler.

Det seneste årti har betydet et nyt opsving for den såkaldt »metodologiske individualisme« med forgængere som Max Weber og nutidige fortalere som James S. Coleman i USA og Raymond Boudon i Frankrig. Ifølge den metodologiske individualisme lader individernes handlinger sig forklare med henvisning til individerne selv, deres intentioner og rationelle valg. Endnu i dag foregår således den debat, som Durkheim udløste, da han for hundrede år siden foreslog,

at uddannelsessociologien i stedet burde søge forklaringerne i en kollektiv forestillingsverden hinsides individernes kontrol.

Vi skal her opholde os ved Bourdieus bidrag, som i mange henseender knytter an til arven fra Durkheim-skolen. Dog ville det være en utilladelig forenkling at forsøge at isolere de uddannelsessociologiske islæt fra de andre aspekter af Bourdieus sociologi. Om end uddannelsens betingelser, funktioner og betydning siden begyndelsen af tresserne har udgjort et centralt forskningsområde for Bourdieu og hans medarbejdere, har der dog hele tiden været tale om et delområde inden for rammerne af deres samlede undersøgelse af sociale og kulturelle fænomener. Ud fra Bourdieus perspektiv er menneskers forhold til uddannelsen et aspekt af deres forhold til kulturen, og uddannelseskapitalen er en speciel form af den kulturelle kapital. Heller ikke en genetisk tolkning af Bourdieus uddannelsessociologi, dvs. en tolkning, der hæfter sig ved dens fremvækst og inspirationskilder, kan tage udgangspunkt i uddannelsesvidenskaben i snæver forstand. Bourdieus tidlige etnologiske studier var af afgørende betydning for hans senere udforskning af uddannelsessystemet og andre fænomener i det moderne franske samfund – og de førstnævnte undersøgelser blev gennemført i landlege miljøer (først og fremmest i Algeriet, men også i Béarn, hvor Bourdieu selv er vokset op), hvor formel uddannelse var af marginal betydning. Når Bourdieu har hentet inspiration fra de samfundsvidenskabelige traditioner, har han ikke – ikke engang, når uddannelsesfænomener har været genstand for hans egne undersøgelser – i første omgang lænet sig op ad forgængeres studier i uddannelse. Durkheim-skolens og Max Webers religionssociologi har været af langt større betydning for Bourdieus samlede sociologi, uddannelsessociologien indbefattet.

Derfor kan en diskussion af Bourdieus bidrag til uddannelsessociologien ikke tage udgangspunkt i overvejelser over uddannelsesfænomenerne isoleret¹. Dermed være ikke sagt, at uddannelsessociologien skulle udgøre et perifert islæt i Bourdieus projekt, tværtimod. Bourdieu har altid lagt stor vægt på videnssociologiske problemer, og for at kunne anvendes på forhold i et samfund som det franske (eller de nordiske) må enhver videnssociologi tage hensyn til uddannelsessystemets centrale stilling, når det gælder dannelsen og vurderingen af menneskers evne til at tilegne sig viden. For det andet har Bourdieu i sine studier af samfundsmæssige magtforhold naturligt nok interesseret sig meget for, hvordan uddannelsessystemet bidrager til at udvælge og forme eliterne – og til at eliminere dem, der savner de rette dispositioner.

1 For øvrigt mener jeg, at al frugtbar uddannelsessociologi må forholde sig til et bredt register af samfundsvidenskabelige traditioner. Selv om uddannelsesforskningen er orienteret mod bestemte hjørner af den sociale verden, ville det være lige så tåbeligt at gøre den til en isoleret specialitet som f.eks. at gå i værktøjsmagasinet og spørge efter en hammer og en sav specielt beregnet til at bygge en veranda med.

2. Symbolsk kapital

Omtrentlige oversættelser af Bourdieus term »kapital« er værdier, forråd eller ressourcer. De kan være enten af symbolsk art eller i gængs forstand af »økonomisk« art. Det er frem for alt de førstnævnte ressourcer, den symbolske kapital, der interesserer Bourdieu.

Symbolsk kapital kan betragtes som det mest grundlæggende begreb i Bourdieus sociologi. En maksimalt komprimeret definition kunne være: *symbolsk kapital er det, der anerkendes*. Symbolsk kapital er et meget generelt begreb. Det anvendes af Bourdieu til at indfange det forhold, at visse mennesker, institutioner, eksaminer eller titler, kunstværker eller videnskabelige arbejder nyder tiltro, agtelse, anseelse, renommé, prestige, det vil sige genkendes og anerkendes², som hæderværdige, agtelsesværdige, sandfærdige osv. Denne anerkendelse er ikke en individuel foreteelse, men bygger på gruppers trosforestillinger. Derfor kan vi præcisere: *symbolsk kapital er det, der af sociale grupper genkendes som værdifuldt og tillægges værdi*.

Symbolsk kapital er således et begreb, som Bourdieu anvender til at indfange det, der anerkendes, tillægges værdi, og nyder tillid. Der er med andre ord tale om et relationelt begreb. Symbolske ressourcer – vi kan for eksempel sige i det kabylske samfund rygtet om en velgennemført blodhævn (den slags studerede Bourdieu i Algeriet i slutningen af halvtredserne og begyndelsen af tresserne) eller i universitetsverdenen en bestemt akademisk titel – kan kun fungere som symbolsk kapital under forudsætning af, at der findes et marked for disse ressourcer, det vil sige, hvis der findes mennesker, som er disponeret for at opfatte, at netop denne bedrift eller netop denne titel ejer en værdi.

Det »symbolske« gælder i Bourdieus modne forfatterskab altid sådanne relationer mellem på den ene side et individs, en gruppes eller en institutions ressourcer eller egenskaber og på den anden side dispositionerne hos dem, der opfatter og vurderer disse egenskaber og ressourcer hos den anden part. Den symbolske kapital kan kun eksistere under forudsætning af en samklang mellem objektive strukturer og systemer af dispositioner. At symbolsk kapital overhovedet kan eksistere, det vil sige, at der kan herske samklang mellem ressourcerne og dispositionerne, vil Bourdieu forklare med, at dispositionerne ofte er produkter af samme eller lignende egenskaber eller ressourcer. Et af de tilbagevendende eksempler i Bourdieus uddannelsessociologiske studier er lærernes evne til at udpege bestemte elever som begavede. Disse elever besidder bestemte symbolske ressourcer – nedarvet kulturel kapital, den specielle form for sprog-

2 Bourdieu leger i disse sammenhænge med de to betydninger »genkende« og »anerkende« af ordet *reconnaître*.

beherskelse, som skolen præmierer osv. – som lærerne er hurtige til at tillægge værdi af den simple grund, at lærernes egne dispositioner er formet i løbet af en livsbane, hvor netop denne form for ressource er blevet højt værdsat.

Symbolsk kapital må ikke forveksles med teknisk kompetence. Den rent tekniske evne til at håndtere – lad os sige en violin – repræsenterer ikke i sig selv en symbolsk kapital. Violinistens besiddelse af symbolsk kapital afhænger af eksistensen af et helt register af gestus og måder at tale på, som tillader, at denne aktivitet fremtræder som værdifuld. En ung mand kan være velbefaren i at trimme en knallertmotor uden af den grund at besidde den mindste smule alment anerkendt symbolsk kapital.

I sine studier af mere afgrænsede fænomener opererer Bourdieu med et utal af mere specifikke arter af symbolsk kapital: uddannelseskapital (gode karakterer, eksaminer fra ansete skoler), sproglig kapital (evnen til at tale og skrive på en måde, der skaber respekt) etc. Vigtigst er dog den kulturelle kapital.

3. Kulturel kapital

Eksaminer fra respekterede læreanstalter, fortrolighed med klassisk musik eller litteratur, evnen til at udtrykke sig kultiveret i tale og skrift – al den slags er ressourcer, som Bourdieu rangerer ind under rubrikken kulturel kapital. Selv om Bourdieus terminologi ikke er helt konsistent, foreslår jeg, at vi bestemmer os for ganske enkelt at betragte den kulturelle kapital som en bred underafdeling under det mere generelle begreb symbolsk kapital.

Den kulturelle kapital er et begreb på et andet niveau end den symbolske kapital. Symbolsk kapital er det mest almene begreb. Symbolsk kapital kan findes overalt. I en skoleklasse kan evnen til at udtale begrundede vurderinger af det lokale fodboldhold repræsentere et anseligt mål af symbolsk kapital. Når Bourdieu behandler den kulturelle kapital, taler han om noget andet nemlig om de dominansforhold, som tenderer til at være gældende for samfundet som helhed. Den kulturelle kapital er den form for symbolsk kapital, der dominerer i et land som Frankrig. Ærværdige institutioners anseelse eller skolede menneskers sprogbrug repræsenterer en kulturel kapital. Hvis vi holder fast ved Bourdieus grundtanke, at kun de ressourcer, der eksisterer et marked for, udgør en kapital, kan vi betragte den kulturelle kapital som den form for symbolsk kapital, der findes et både stort og købekraftigt marked for. Symbolske ressourcer udgør en kulturel kapital, hvis de af mange eller af alle grupper i samfundet (særlig inden for den dominerende klasse) opfattes som mere værdifulde end andre arter af symbolsk kapital.

En alternativ definition kunne være at sige, at den kulturelle kapital er en

slags symbolske ressourcer, som står i modsætning til de »økonomiske« ressourcer i gængs forstand. Hvis man tilhører overklassen, men ikke har penge, hvad har man så? Et svar på dette spørgsmål giver besked om, hvad den kulturelle kapital er. I Frankrig ejer man uddannelse, en kultiveret sprogbrug, fortrolighed med den legitime kultur. I Sverige eller Danmark findes der måske andre ressourcer, som bør regnes med til den kulturelle kapital for eksempel forankringen i folkelige bevægelser eller i fagbevægelsen.

Hvorfor er der brug for en særlig term »kulturel kapital«? Hvorfor nøjes Bourdieu ikke med det generelle begreb symbolsk kapital? Et svar på dette spørgsmål har Bourdieu givet i en vigtig passage i en programmatisk artikel fra 1976:

»[...] den kulturelle kompetence konstitueres først som kulturel kapital i de objektive relationer, som etableres mellem systemet for økonomisk produktion og systemet for produktion af producenter (det sidstnævnte er for sin del konstitueret af relationen mellem uddannelsessystemet og familien). Skrivekunsten tillader, at de nedarvede kulturelle ressourcer bevares og akkumuleres i objektiveret form, og uddannelsessystemet forsyner agenterne med den kunnen og de dispositioner, som de har brug for, når de skal tilegne sig disse ressourcer. Samfund uden skrivekunst og uden uddannelsessystem kan ikke bevare deres kulturelle ressourcer på anden måde end i *legemliggjort tilstand*.«³

Med andre ord, skrivekunsten og uddannelsesinstitutionerne i moderne forstand muliggør nye måder at lagre og udveksle symbolsk kapital på. Symbolske ressourcer kan bevares i mere fikseret og sværtbevægelig form. De kan varetagges af særlige institutioner – skoler, universiteter, tidsskrifter osv. – med specielle adgangskrav. De kan lagres i eksaminer og titler. Sociale grupper (klasser, klassefraktioner, faglige sammenslutninger) kan mere eller mindre monopolisere disse objektiverede kulturelle ressourcer ved at beherske måden, hvorpå de tilegnes.

Tanken er ikke svær at forstå. Af en mand i et traditionelt bondesamfund kræves, at han hvert øjeblik med sin hæderlige opførsel og sin kropsholdning kan bevise sin besiddelse af symbolsk kapital. Hvis slægtens ansete hovedmand forsvinder, kan det få skæbnesvangre følger – for så vidt er den symbolske kapital labil. I et skriftløst samfund lagres de symbolske ressourcer – som for eksempel erindringen om fortiden – hovedsagelig i menneskenes kroppe i form af vaner, dispositioner, »habitus«, og traditionen føres videre i mødet mellem mennesker. I et moderne samfund kan en universitetsprofessor, en virksomhedsle-

3 »Les modes de domination«, *Actes de la recherche en sciences sociales*, vol II, no. 2-3, juni 1976, s.122-132. Den her citerede passage er fra s.124 og genfindes uændret i *Le sens pratique*, 1980, s. 214.

der eller en rektor derimod i en vis forstand uafhængigt af sin personlige fremtoning støtte sig til sin titel eller mere generelt til den autoritet, som ydes ham af sociale felter og institutioner med specifikke regler: regler for udvælgelse og optagelse af dem, der besidder en med feltet afstemt habitus og et tilstrækkeligt mål af den rigtige slags symbolsk kapital, samt regler for udelukkelse af dem, der savner disse ressourcer. Vinderne i denne kamp er de grupper, som kontrollerer instrumenterne (i særdeleshed den sproglige kompetence) for tilegnelse af symbolske ressourcer, hvilket i et land som Frankrig indebærer, at den dominerende klasse må sørge for, at dens børn får mulighed for en succesfuld vej gennem uddannelsessystemet. Stridighederne inden for uddannelsessystemet og om uddannelsespolitikken er derfor ifølge Bourdieu i sidste instans en strid om, hvem der skal have adgang til disse instrumenter, og dermed indirekte en strid om monopoleet på bestemte symbolske ressourcer.

Det turde være en afgørende grund, til at en særlig form for symbolsk kapital nemlig den kulturelle kapital indtager en særstilling i Bourdieus analyser af det moderne franske samfund, og også en grund til, at han tillægger uddannelsessociologien en central betydning.

4. Den kulturelle kapital og uddannelsessociologien

En mulig alternativ dansk oversættelse af *capital culturel* kunne være »dannelseskapital«. Begrebet *Bildung*, som siden sidste halvdel af 1700-tallet inden for det germanske sprogområde har fungeret som en konkurrent til kulturbegrebet, er i mange henseender den nærmeste pendant til det franske *culture*. Et menneske, som i Frankrig kaldes *cultivé*, ville en dansker betegne som »kultiveret«, men måske lige så gerne som »dannet«. Og de trosforestillinger, som Bourdieu vil indfange med sit begreb kultur, har i vor – frem til anden verdenskrig i høj grad tyskorienterede – kulturkreds sine pander i de værdier og etiske postulater, som med udgangspunkt i Herder og videre hos Fichte og Wilhelm von Humboldt smelter sammen i begrebet *Bildung*⁴.

I de senere år har Bourdieu i mundtlige fremstillinger opereret med et alternativ til termen »kulturel kapital« nemlig »informationskapital« [*capital informationnel*]. At besidde et rigt mål af kulturel kapital indebærer ikke mindst at være velinformeret. At elever, der er godt udrustet med kulturel kapital, har gode udsigter til en privilegeret fremtid, hænger sammen med, at de (og deres forældre)

4 Vi må her selvfølgelig abstrahere fra de senere rensede versioner af dannelsesbegrebet. I vore dage betyder »dannelse« ofte dannelsesgods (eller -indhold) – en forestilling, som står i direkte modsætning til den tyske dannelsesstanke, ifølge hvilken mennesket danner sig, former sig selv til at blive noget, som ikke er givet på forhånd.

er fortrolige med og i stand til at vurdere det vide spektrum af muligheder, som uddannelsesvæsenet og erhvervslivet og den sociale verden i øvrigt tilbyder.

For ikke at blive vildledt af termen »kulturel kapital« er der visse aspekter, vi må huske på. Den legemliggjorte kulturelle kapital er ikke en forstenet, uforanderlig ressource. Der er tale om dispositioner, evner, handlings- og orienteringsmuligheder, som for det første modificeres, for det andet bruges på nye måder i nye situationer. At bestemte statistiske oplysninger – specielt vedrørende faderens eller individets egen uddannelsesbane – i Bourdieus undersøgelser af franske forhold fungerer som effektive indikatorer på besiddelsen af kulturel kapital, må ikke forlede os til at forveksle disse indikatorer med selve begrebet.

Måske kan en nordisk læser nærme sig egenarten i Bourdieus begreb kulturel kapital ved at sammenligne med et andet begreb, den sociale arv, som Gustav Jonsson i slutningen af tresserne lancerede til at forklare blandt andet den slags fænomener f.eks. uddannelsessucces eller mangel på samme, som har været genstand for Bourdieus undersøgelser. At tale om den sociale arv suggerer en forestilling om en mere eller mindre uforanderlig bagage, som folk bærer med sig gennem livet, på linje med den genetiske arv. »Arv betyder jo ikke bare arveanlæg. Man arver også penge, magt, ejendom. Men man kan også arve fattigdom, afmagt, ejendomsløshed,« som Gustav Jonsson skrev. Bourdieus begreb er mindre statisk. Også det indbyder selvfølgelig til undersøgelser af, hvordan kulturelle ressourcer arves, dvs. overføres mellem generationerne. Men den kulturelle kapital kan også erhverves f.eks. i uddannelsessystemet. Den kan akkumuleres og koncentreres gennem ægteskabsalliancer eller ved at en institution eller et erhvervsområde rekrutterer kulturelt kapitalstærke tilhængere. Den kan under visse omstændigheder f.eks. i forening med et rigt mål af social kapital give øget afkast, og den kan under andre omstændigheder sættes over styr, sløses væk ved uagtsomhed eller miste sin værdi på grund af »inflation«, som når antallet af højtuddannede øges. Den kan omveksles med andre former for kapital: en elev der har arvet en stor kulturel kapital har statistisk set gode chancer for at erhverve sig en værdifuld uddannelseskapital og opnå en vellønnet beskæftigelse.

En kortfattet fremstilling som denne kan give indtryk af, at der er tale om et batteri af metaforer, som ganske enkelt er lånt fra den økonomiske videnskab. Det er en kritik som ofte bliver rettet mod Bourdieu – efter min mening med urette. Som et karakteristisk eksempel på hans bestræbelse på at fjerne sig fra mekanistiske forklaringer, som de økonomiske analogier indbyder til, kan vi vælge et af de omtalte fænomener nemlig eksamensinflationen. I sine tidlige uddannelsessociologiske studier anvendte Bourdieu et temmelig uproblematisk inflationsbegreb til at forklare den såkaldte studentereksplosions effekter: når flere og flere mennesker opnår mere og mere af den højere uddannelse, mind-

skes eksamens relative værdi, hvilket tvinger børnene – af alle grupper! – til at højne deres uddannelsesniveau. Men han har også (for en gangs skyld) øvet offentlig selvkritik (i *Homo academicus*, 1984, s. 214, note 7); inflationsanalogien har begrænset rækkevidde, for individer og grupper kan udvikle strategier til at klare sig, selv om deres eksaminer taber i værdi. De kan skabe nye markeder og nye erhverv, hvor deres uddannelse bliver mere værd, og de kan kæmpe for at ændre kriterierne for adgang til de fastsatte positioner.

5. Kulturen med stort K

Begrebet kulturel kapital blev indført i den bourdieuske sociologi allerede i 1963-1966, da Bourdieu udgav sine første uddannelses- og kultursociologiske studier i franske forhold.

Vi taler her om, hvordan begrebet blev indført. Derimod fik termen »kulturel kapital« først betydning i Bourdieus forfatterskab i slutningen af tresserne. I de tidlige uddannelses- og kultursociologiske tekster anvendtes i stedet et helt katalog af udtryk, »kulturel arv«, »social arv«, »kulturelt privilegium« eller »kulturelt niveau« – alle med omtrent samme betydning som den, Bourdieu i slutningen af tresserne lagde i termen kulturel kapital. Studerende fra privilegerede familier arver et »kulturelt privilegium«, som omfatter vaner, holdninger, viden, færdigheder og »god« smag, hvilket alt sammen giver mere eller mindre direkte udbytte i skolen.

Bourdieu havde åbenbart brug for et sådant begreb i forbindelse med de tidlige undersøgelser af det franske uddannelsessystem. Disse undersøgelser indledte han, så snart han var vendt tilbage fra Algeriet og i begyndelsen af tresserne havde påbegyndt sin virksomhed som Raymond Arons assistent ved Centre de sociologie européenne i Paris og som universitetslærer i Lille. Han sendte sine studenter ud for at undersøge forskellige aspekter ved de universitetsstuderendes tilværelse og sociale og geografiske oprindelse. Desuden fik han hjælp fra studenterorganisationer og kolleger rundt omkring i Frankrig til at distribuere spørgeskemaer til studerende ved de forskellige læresteder. For det tredje foretog han sekundæranalyser af offentlig statistisk information om de studerendes sociale og geografiske oprindelse m.m.

Resultaterne tydede på, at nogle bestemte grupper – familier, erhvervsgrupper, klassefraktioner – foruden deres »økonomiske« (i ordets gængse betydning) ressourcer rådede over en anden slags ressource, som via en heldig bane gennem skolen og en højere uddannelse gav deres afkom adgang til høje positioner. Langt den mest effektive enkeltindikator til måling af disse ressourcer var uddannelsesniveaut.

Bourdieu's tidligste kultursociologiske undersøgelser i første halvdel af tresserne pegede ligeledes på den kulturelle kapital's betydning. Da Bourdieu og Alain Darbel og deres medarbejdere analyserede det statistiske materiale fra deres undersøgelser af museumsbesøgende, nåede de frem til, at andre tænkelige forklarende faktorer (socialgruppe, alder, geografisk placering) stort set restløst kunne føres tilbage til uddannelsesniveaut.

Bourdieu's tese var således, at adgangen til Kulturen – Bourdieu skrev ikke sjældent *la Culture* og *l'École*, skolen, uddannelsessystemet, med stort – i Frankrig i høj grad er et privilegium for dem, der er vokset op i en familie, som har været velforsynet med kulturel kapital, og som har gået i en eliteskole. Han har ofte kondenseret sin opfattelse til formlen: ulighed i forhold til Skolen er et aspekt af uligheden i forhold til Kulturen. Bourdieu interesserede sig i denne forbindelse ikke blot for spørgsmålet om rekruttering, han betragtede mindst af alt skolen som udelukkende et sorteringsapparat eller et filter. Uddannelsessystemet opfylder en særdeles aktiv funktion, når det gælder om at formidle, give adgang til og legitimere Kulturen: »ingen institution kan erstatte Skolen, når det gælder om at give så mange som muligt adgang til kulturen i alle dens former« (*Les héritiers*, 1964, s. 92, note 1). Derfor nærmede Bourdieu på det tidspunkt trods alt visse forhåbninger til uddannelsessystemet som et lighedsskabende redskab.

Således udviklede Bourdieu's uddannelsessociologi sig som et delområde af en generel kultursociologi. For at anvende Bourdieu's senere terminologi, så fungerer uddannelsessystemet på den måde, at den kulturelle kapital konverteres til uddannelseskapital, som så senere i erhvervslivet og den øvrige sociale verden giver adgang til Kulturen og konverteres til andre former for kapital (økonomisk kapital i form af løn, symbolske kapitalformer knyttet til forskellige erhvervsområder osv.).

Den Kultur, som uddannelsessystemet præmierede, formidlede og legitimerede, havde ikke udelukkende og ikke engang først og fremmest med de specifikke fagkundskaber at gøre, som undervisningsplanerne taler om. Bourdieu interesserede sig frem for alt for den såkaldte almendannelse [*culture générale*]. Han understregede for eksempel, at humaniorastuderende fra privilegerede klasser havde tilegnet sig en kulturel kompetence, som allerstærkest gjorde sig gældende på områder, som ikke havde nogen plads i skolens undervisning: moderne jazz, kunstneriske film, avantgardeteater. Her udviklede de en holdning, som Bourdieu karakteriserede som »lærd«. I filmklubben kunne disse studenter f.eks. præstere mundtlige indlæg af en lødighed, som deres lærere ved universitetet forgæves søgte at presse ud af dem under de skemalagte seminarer. Studerende fra middelklasserne klarede sig ikke sjældent storartet, så længe de kunne holde sig til pensumlisterne, men når det gjaldt evnen til at orientere sig i avantgardekulturen, sakkede de håbløst bagud.

Et bemærkelsesværdigt forhold, som Bourdieu kaldte et paradoks, var uddannelsessystemets og lærernes tilbøjelighed til at nedvurdere netop de holdninger og den viden, som var angivet i kursusplanerne, og som uddannelsen ifølge sit officielle formål skulle formidle. Uddannelsessystemet og lærerne nedvurderede studieflikt og præmierede til gengæld den slags begavelse eller sjælegaver, som netop blev betragtet som gaver, det vil sige som naturgivne kvaliteter. Den for privilegerede elever karakteristisk afslappede og distancerede måde at forholde sig på til undervisningens form og indhold blev præmieret, mens den »skolemæssige« holdning, som elever fra de folkelige klasser og middelklasserne opviste, blev betragtet som en mangel. »Skolemæssigheden« karakteriserede frem for alt de studenter, som stammede fra de småborgerlige familier. Forældrene havde her ofte ikke haft andet at overføre til børnene end »den gode kulturelle vilje«, det vil sige en »tom intention« om at indtræde i eliternes kultur, som de selv ofte blot havde et fjernt kendskab til. I kontrast til de mest privilegerede studenter med deres specielle billede af det frie skabende intellektuelle arbejde var det oftest studenter fra middelklasserne, der førte kalender eller dagbog over læste bøger eller teaterbesøg. Det var for det meste dem, der var medlem af en filmklub, »en praksis som på én og samme gang er billig, kompensatorisk og kvasi-skolemæssig«. Yderligere et eksempel på en »skolemæssig« holdning hentet fra Bourdieus spørgeskemamateriale: sammenlignet med de privilegerede studenter så studenterne fra de lavere sociale lag og fra provinsen færre teaterstykker, men kompenserede ved at læse flere dramaer.

Navnlig lærerne i de humanistiske discipliner repræsenterede og formidlede en »karismatisk ideologi«, som betød, at de dels opfattede og fremstillede deres egne mere eller mindre majsommeligt erhvervede færdigheder som personlig begavelse, dels bedømte eleverne efter samme standard. Lærerne undlod at undervise i så trivielle ting som studieteknik og lignende, hvilket gik ud over de elever, som ikke havde adgang til særlig megen kultur ud over den, der formidles i uddannelsessystemet. »Begavelsesideologien« og »den karismatiske ideologi« tjente dermed til at opretholde og retfærdiggøre de sociale og kulturelle privilegier ved at lade disse fremstå som et udtryk for uligheder i individuel »begavelse«.

Også studenterne spillede med i dette spil. Den karismatiske pædagogik betød udveksling. Lærere og studenter udvekslede beviser på deres egen begavelse og dyrkede i fællesskab den romantiske forestilling om det intellektuelle arbejde som frit og inspireret skabende. Den universitetslærer, som vægrede sig ved at spille med, og som forsøgte at undervise i teknikker for det intellektuelle arbejde, fremstod i studenternes øjne som en simpel skolelærer. »Selve den magistrale forelæsning er yderligere en udveksling, eftersom virtuosens kraftpræstation underforstået retter sig mod de individer, som er værdige til at mod-

tage og værdsætte en sådan. Universitetsudvekslingen er en udveksling af gaver, hvor begge deltagere tilskriver den anden det, som forventes af denne, nemlig anerkendelse af sin egen begavelse» (*Les héritiers*, 1964, s. 94f.).

Den netop citerede sætning rummer i kraft af Bourdieus leg med dobbeltbetydningen af ordet *don* (begavelse, gave) en skjult reference til hans egne analyser af gaveudvekslingen i det traditionelle bondesamfund. Af særlig interesse for os, som her forsøger at spore udviklingen af begrebet kulturel kapital på et tidspunkt, hvor Bourdieu endnu ikke er begyndt at anvende denne term, er den vægt han tillægger det faktum, at universitetspædagogikkens udvekslinger handler om erkendelse. Kapital i Bourdieus betydning af ordet er ikke blot noget, der udveksles i al almindelighed, kapital er noget, hvis værdi anerkendes, noget der eksisterer et marked for. En bestemt type intellektuel eller retorisk brillance er ikke sig selv en kapital, hvis den ikke efterspørges. I sine tidlige uddannelsessociologiske studier analyserede Bourdieu det specielle marked, som de humanistiske fakulteter og bestemte studenterkredse udgjorde i begyndelsen af tresserne, og han pegede på, at den fremherskende »begavelsesideologi« og karismatiske pædagogik udgjorde en forberedelse til en slags tilværelse – som intellektuel, som universitetslærer – som kun få blandt studenterne i virkeligheden havde nogen som helst chance for at få lov til at opleve. Det arbejdsmarked, som ventede, efterspurgte noget helt andet. Det var de år i begyndelsen af tresserne, hvor antallet af studenter steg lavineagtigt, og hvor mange af studenterne kom fra samfundsklasser, som ikke tidligere havde sendt deres børn til en højere uddannelse. Objektivt set havde de små udsigter til at følge i deres professorers fodspor eller finde en ligeværdig livsbane, hvilket var en omstændighed, som de omhyggeligt skjulte for sig selv. Med facit i hånden ved vi, hvad det var for en historie, Bourdieu beskrev. Det var forhistorien til begivenhederne i 1968. Senere skulle han ofte vende tilbage til betingelserne for og effekterne af studenteroprøret i 1968, men allerede i 1964 havde han offentliggjort den diagnose – konflikten mellem de subjektive forhåbninger og de objektive fremtidsudsigter – som han også fremover skulle holde fast ved som den afgørende forklaring.

6. Arv og miljø

Spiller den biologiske arv slet ingen rolle for »begavelsen«? Hvad havde Bourdieu at sige i den evige debat om arv kontra miljø? Han kunne utvivlsomt regne med angreb fra dem, der hævdede betydningen af den biologiske arv. I en fodnote til konklusionen i *Les héritiers* foregreb han indvendingerne ved at omformulere spørgsmålet til et sociologisk metodeproblem og dermed vælte bevisbyrden over på meningsmodstanderne:

»Ved at understrege den *ideologiske funktion*, som tilflugten til ideen om forskelle i begavelse under visse betingelser kan udfylde, er det ikke vor hensigt at benægte, at de menneskelige forstandsgaver kan være naturligt ujævnt fordelt mellem de forskellige sociale klasser – selv om vi ikke ser nogen grund til, at den genetiske tilfældighed ikke skulle kunne sprede disse uligheder i begavelse ligeligt mellem de forskellige sociale klasser. Men denne tilsyneladende naturlige fordeling er abstrakt, og eftersom den sociologiske forskning ikke må munde ud i henvisninger til »naturen« bortset fra, når man har opgivet håbet om at finde årsager, så må den pålægge sig selv den mistanke, at der bag de tilsyneladende naturlige forskelle foreligger en socialt bestemt kulturel ulighed og metodisk afdække denne. Der er derfor aldrig grund til at være sikker på, at de uligheder mellem mennesker, som kan konstateres i en given social situation, skulle være af naturlig art. I dette spørgsmål er det, så længe man ikke har udforsket alle de veje, ad hvilke de sociale ulighedsfaktorer virker, og så længe man ikke har udtømt alle pædagogiske greb til at overskride disse faktoreres effekt, bedre at tvivle for meget end for lidt.« (*Les héritiers*, 1964, s. 111, note 1).

Bourdieu's begreb om den kulturelle kapital tillod ham at fæstne opmærksomheden ved det forhold, at et og samme fænomen kunne have helt forskellig betydning og funktion for studentergrupper med forskellige kapitalbesiddelser. At være oversidder kunne være et privilegium for kulturelt bemidlede studenter, mens forlænget studietid kunne være et handicap for studenter fra de lavere sociale lag. For de privilegerede studenter kunne studier ved universitetets humanistiske fakultet tjene som en tilflugt, en redningsplanke, hvis studieresultaterne ikke rakte til at komme ind på de mere attråværdige uddannelser, mens de samme humanistiske studier kunne fungere som en deportation for underprivilegerede studenter – samt for døtre af lavere tjenestemænd.

Spørgsmålet om kønsforskelle fortjener en kommentar, eftersom Bourdieu ofte bliver kritiseret for at overbetone klasseforskellene. I virkeligheden var forskellen mellem mandlige og kvindelige studerende et fremtrædende tema allerede i de tidlige uddannelsessociologiske studier. Bourdieu noterede blandt andet, at de kvindelige studenter var overrepræsenteret ved de humanistiske fakulteter, at de til deres tilværelse på universitetet overførte deres omsorgsprægede holdning, (de var optaget af at organisere de symbolske udvekslinger), at de sammenlignet med deres mandlige kammerater var mere »skoletilpassede«, mindre modtagelige for den karismatiske ideologi og mindre tilbøjelige til at opfatte deres studier som en intellektuel kaldelse (hvilket betød, at de havde en mere realistisk opfattelse af den fremtidige erhvervsudøvelse), at deres selvopfattelse var mere beskeden, og at de i højere grad indså værdien af at lære det intellektuelle arbejdes teknikker. Det hindrer ikke, at Bourdieu frem for alt interessererede sig for de mandlige studenter, og at han fortsatte med at gøre dette.

Denne ensidighed, som nogle af hans kvindelige medarbejdere har forsøgt at råde bod på, kan i nogen grad forklares ud fra hans egen optagethed af, hvordan eliterne reproduceres. Kritikken af Bourdieu for at have stirret sig blind på klasseforholdene skyldes måske også, at man har læst ham med den empiriske sociologis briller, ifølge hvilken social og geografisk oprindelse og køn er »forklæringsvariable«. Sine steder indbød Bourdieus tidlige uddannelsessociologiske studier til en sådan læsning. Han hævdede her med støtte i egne og andres empiriske materiale, at studenternes sociale oprindelse er den faktor, som (sammenlignet med køn, alder og geografisk oprindelse) stærkest differentierer blandt studenterne, og er den vigtigste determinant for deres holdninger og ydermere den eneste determinant, hvis virkning strækker sig til alle domæner og alle niveauer af studenternes erfaring. Læseren får unægtelig indtryk af, at Bourdieu var ude på at isolere faktorerne og finde ud af hvilken af dem, der »forklarer mest«. Visse isæt i de stort set samtidige statistiske studier i museumsbesøgende kan give samme indtryk. En sådan fremgangsmåde ville være stik imod metoden i Bourdieus senere arbejder, hvor det med al ønskelig tydelighed fremgår, at når den sociale oprindelse, med faderens erhverv og uddannelse som indikator, forklarer så meget, så er det ikke, fordi denne oprindelse er »årsag«, men fordi begrebet social oprindelse sammenfatter et helt spektrum af sociale og kulturelle bestemmelser, hvis virkninger må udredes.

Måske kan den til tider usofistikerede argumentation i de tidlige studier forklares ved, at de netop var tidlige, og at de konturer af skolens og kulturens plads i samtidens franske samfund, som her blev tegnet op, senere skulle fyldes ud. At fremstillingen var så stærkt kontureret, hang utvivlsomt sammen med det polemiske formål. Studierne blev påbegyndt for snart fyrre år siden. Vore dages læser, som måske synes, at den uophørlige påvisning af den sociale oprindelses betydning er som at slå åbne døre ind, må ikke glemme, at vi har Bourdieus og andres empiriske uddannelsessociologiske arbejde at takke for, at den slags sammenhænge i dag fremstår som selvindlysende. Da *Les héritiers* blev offentliggjort, har den herskende forestilling utvivlsomt været, at succes i skolen og evnen til at værdsætte kulturskattene rigtigt beroede på personlige kvaliteter og god vilje og intet andet. Faktum er, at bogen vakte stor forargelse – Bourdieu har fortalt, at gamle venner holdt op med at hilse på ham på gaden – og at den blev læst opmærksomt af de oprørske studenter, som i sidste halvdel af tresserne tog kampen op mod det traditionelle universitets værdier.

Desuden fremgår det allerede af de tidlige studier, at Bourdieu ikke havde til hensigt at lade analysen blive stående ved påpegningen af social oprindelse som en baggrundsvARIABLE, der skulle korreleres med for eksempel uddannelsesvalg eller uddannelsessucces. Han forsøgte at forstå samspillet mellem social og geografisk oprindelse samt, hvad det betyder at være mand eller kvinde i bestemte

sociale situationer og inden for bestemte sociale grupper. Videre lagde han vægt på, at de kulturelle ressourcer er bevægelige og foranderlige, de afgøres ikke én gang for alle i og med, at man fødes i en bestemt familie, men også af den fortsatte livsbane og først og fremmest af vejen gennem uddannelsessystemet. Selv et barn, der indfinder sig kulturelt temmelig forarmet i skolen, kan i ekstreme tilfælde, hvis det selv og familien besidder særlige egenskaber, og hvis skolegangen udvikler sig som »en ubrudt række af mirakler og anstrengelser« bevæge sig ud af sin kulturelle underlegenhedsposition. En sådan usandsynlig »kontinuerlig række af succeser (i forbindelse med folkeskolelærerens gentagne råd)« kan føre frem til gymnasiestudier og endnu længere (*Les héritiers*, 1964, s. 40). Disse konstateringer (som læseren dårligt kan undgå at opfatte som selvbiografiske) illustrerer, hvordan Bourdieu vægrede sig ved at betragte social oprindelse som en slags lineær kausal determinant. I øvrigt fremgik det af hans eget empiriske materiale, at de elever, som (i lighed med Bourdieu selv) stammede fra de folkelige klasser, og som blev optaget på de prestigefyldte pendanter til de danske klassisksproglige gymnasielinjer, ofte præsterede bedre studieresultater end middelklassestudenterne, et fænomen som Bourdieu forklarede med, at de, der er nået så langt inden for uddannelsessystemet, udgør en ekstremt hårdt udskilt gruppe, som i forhold til deres oprindelsesklasse er meget mere selekteret end middelklassestudenterne.

Hvorfor besluttede Bourdieu sig efterhånden for termen »kulturel kapital« som en betegnelse for den slags ressourcer både nedarvede og erhvervede, hvis overføring og fordeling han studerede i sin tidlige uddannelsessociologiske studier? Som vi har set, anvendte han stadig på det tidspunkt i midten af tresserne en mængde alternative termer. Valget af hovedordet »kapital« kræver ingen yderligere forklaring her. At han valgte bestemmelsen »kulturel« hænger nok sammen med, at han i løbet af tresserne lagde sig fast på en snæver betydning af termen »kultur«. I sine tidligste studier anvender han gerne det såkaldt brede eller antropologiske kulturbegreb, som dækker stort set alle menneskelige livsformer og symbolsystemer. I slutningen af tresserne gik han mere og mere konsekvent over til ved »kultur« (i singularis) at forstå legitim, autoriseret, dominerende kultur – dvs. det vi i Danmark og Sverige (og altid omgærdet af citationstegn og reservationer) kalder »finkultur«.

Her gik Bourdieu mod strømmen. I tresserne var der nemlig åbnet et nyt forskningsfelt i Frankrig: »massekulturen«. I debatten cirkulerede den opfattelse, at massekulturen var et nyt fænomen, som begyndte at gennemsyre hele samfundet og tenderede til at gøre forestillingen om den klassebundne kultur forældet. Bourdieu gik tidligt i tresserne i offentlig polemik med de »massemedialoger«, som spredte dette budskab, og hans egne tidlige kultur- og uddannelsessociologiske studier pegede i en helt anden retning. Kulturen i snævrere

forstand, dvs. overklassens kultur, var i allerhøjeste grad levende og aktiv som en slags hovedeksempel for hele det franske samfund. Alle grupper tenderede mod at anerkende dens overlegenhed uanset, at de folkelige klasser var helt klare over, at det ikke var en kultur for dem.

Det må understreges, at det franske uddannelsessystem i ekstremt høj grad præmierer besiddelsen af *culture générale*. Det gælder fortsat i dag. For en skandinaver virker det eksotisk, at der i Frankrig til og med produceres lærebøger i *culture générale* eller »almendannelse« beregnet for studenter, der forbereder sig til optagelsesprøve på *les grandes écoles*. Det forekommer sandsynligt, at Bourdieus specielle kulturbegreb oprindelig i begyndelsen af tresserne voksede frem som et redskab til studiet af den slags *culture générale*, som spiller så stor en rolle for det franske uddannelsessystem og for rekrutteringen til magtens områder. Her som i mange andre henseender tror jeg, at Bourdieus sociologi er præget af hans tidlige optagethed af uddannelsessociologiens problemer. Begrebet kulturel kapital er ikke blot beregnet på at indfange fordelingen af privilegier og ressourcer. Bourdieus analyser af den kulturelle kapital har altid i høj grad handlet om, hvordan mennesker indoptager og befæster disse ressourcer, og det sker i Frankrig i usædvanlig høj grad inden for uddannelsessystemets rammer.

Bourdieu har holdt fast ved denne specielle definition af kultur. Ud fra hans synsvinkel er udtryk som folkekultur eller arbejderkultur en *contradictio in adjec-tio*. Det folkelige er ikke kultur, og det kulturelle er ikke folkeligt. I sine analyser har han fortrinsvis så at sige betragtet den sociale verden fra den herskende kulturs udkigspunkt. Det indebærer for eksempel, at hans oversigtskort over smagenes og livsstilenes fordeling i hele det franske samfund ligner en triangel, der balancerer på spidsen. Øverst breder der sig et spektrum af distinkte og distinktive former for smag og livsstil, og længere nede snævres registret ind, efterhånden som man kommer ned i folkedybet⁵. Disse grafer afspejler Bourdieus velkendte tese, at den dominerende klasse i sit forhold til kulturen drives af kravet om at udmærke, udskille og særskille sig. Hvis vi skal tro Bourdieus resultater, er »de folkelige klasser«, hvormed menes arbejdere og jordbrugere, langt mere enhedsprægede i deres relation til den dominerende kultur.

Adskillige af Bourdieus læsere – blandt andet de, der ønsker at fremhæve arbejderkulturens, subkulturernes eller modkulturernes egenart og egenverdi og helst heri spore modstandspotentialer og oprørsmuligheder – har protesteret mod hans måde at omgå kulturbegrebet på. Reaktionen er forståelig. Bourdieus begreb kulturel kapital er primært egnet til studier af samfundsmæssige dominansforhold, og hans modne forfatterskab er i høj grad helliget studiet af

5 Det først offentliggjorte oversigtskort af denne art finder vi på de transparente blade mellem siderne 10 og 11 i »Anatomie du goût«, 1976, som blev optrykt i *La Distinction*, 1979.

samfundets eliter. Den, der er mindre interesseret i, hvorfor dominerende kulturer er dominerende og i stedet ønsker at beskrive og analysere den så at sige »interne« organisation i arbejderkulturen eller en mod- eller subkultur, bør muligvis søge andre inspirationskilder. Dermed være ikke sagt, at Bourdieu har været uinteressert i de folkelige klasser. De tidligste studier fra Algeriet og Béarn gjaldt netop bønder og arbejdere, en interesse, som også har fulgt ham siden. Han bidrog for eksempel aktivt til introduktionen i Frankrig af Paul Willis' engelske studie i arbejderklassedrenge's holdning til skolen og det fremtidige lønarbejde, og en del af hans elever har helliget sig undersøgelser af arbejdere, arbejdsløse og immigranter (se bl.a. en del af bidragene i *La misère du monde*, 1993).

I den nordiske debat om kulturforskningens problemer har man ofte stillet to kulturbegreber op imod hinanden: 1. kulturen i den traditionelle betydning, højkultur, finkultur, elitekultur, og 2. kulturen i en bredere antropologisk betydning. Den førstnævnte form for kulturbegreb er ikke sjældent forsynet med værdiladninger – positive eller negative. Den sidstnævnte er ofte blevet betragtet som ikke-normativ og mere videnskabelig. Bourdieus kulturbegreb udgør en tredje art. Det tjener kort sagt til at studere kulturen i den første definition i dens egenskab af kultur i den anden definition. Det sigter mod de værker, praktikker og forestillinger, som i et land som Frankrig de facto udgør en autoriseret, legitim kultur, hvis værdi tendentielt anerkendes i alle sociale lag selv af mennesker, der er udelukket fra den.

7. Økonomisk kapital, social kapital

»Det sociale rum« [*l'espace social*] er Bourdieus måde at beskrive det konstruerede system af relationer mellem sociale grupper (klasser, klassefraktioner, erhvervsgrupper) på. De fleste metoder til klasseanalyse eller social stratifikation fremhæver frem for alt den »vertikale« dimension (bourgeois, mellemlag, arbejderklasse eller socialgruppe 1, 2 og 3). Med sine studier af den franske samfundsstruktur som et »rum« har Bourdieu forladt de endimensionale metaforer (samfundet som en stige eller trappe). Til hans vægtige bidrag til vore dages sociologi hører, at begreberne kapital, habitus, felt, interesse, konverteringsstrategier osv. er velegnede til undersøgelser af »horisontale« dimensioner, dvs. relationer mellem positioner, som indtages af sociale grupper, der besidder symboliske eller materielle ressourcer af sammenligneligt omfang, men forskellig art.

En strøm af studier fra Centre de sociologie européenne har vist, at modsætningen mellem kulturel og økonomisk kapital udgør en »horisontal« akse i det franske sociale rum. Den i 1976 publicerede studie i »smagens anatomi« var det

første systematiske forsøg på at konstruere det sociale rum og opspore homologier mellem på den ene side dette rum og på den anden side fordelingen af livsstil. I en række studier, som derefter fulgte, optrådte den samme fundamentale »horisontale« akse. Den vigtigste modsætning inden for den dominerende klasse i Frankrig er modsætningen mellem på den ene side en fraktion, som hovedsagelig baserer sine positioner og sin reproduktion på besiddelsen af kulturel kapital (her er uddannelsesniveau den vigtigste indikator), og på den anden side den fraktion, som tilhører det økonomiske magtfelt. Følgelig er den dominerende klasses to mest ekstreme grupper professorerne på universiteterne ved de mest ansete læreanstalter i Paris og lederne af de store foretagender. Samme modsætning deler middelklassen i to fraktioner: skolelærere, bibliotekarere osv. på den ene side og små selvstændige erhvervsdrivende på den anden.

At dette resultat – modsætningen mellem kulturel og økonomisk kapital – bestandigt optræder som en »horisontal« akse i de empiriske undersøgelser af det sociale rum og fordelingen af livsstil og smag, forklarer den prominente plads som den kulturelle kapital indtager i Bourdieus kortlægning af det franske samfund.

Et noget aparte begreb i Bourdieus kapitalteori er den sociale kapital. Hermed menes forenklet sagt ressourcer i form af slægtskabsrelationer, venskabsbånd, personkontakter eller den slags støtte, som f.eks. tidligere elever fra de samme eliteskoler gerne giver hinanden – kort sagt »forbindelser«. I lighed med begrebet kulturel kapital forberedes også begrebet social kapital i Bourdieus tidlige uddannelsessociologiske undersøgelser, måske nærmest som en slags ad hoc-hypotese ved hjælp af hvilken de variationer, som ikke kunne føres tilbage til fordelingen af kulturel og økonomisk kapital, kunne forklares. Uden »forbindelser« er det langt fra sikkert, at en højt værdsat eksamen fører til en anset position. Eller med Bourdieus senere terminologi: et individs besiddelse af social kapital afgør hans muligheder for at forrente sin uddannelseskapital.

Den sociale kapital bør ikke betragtes som en underafdeling af den symboliske kapital. Til forskel fra andre kapitalarter lader den sig ikke lagre i materielle ressourcer eller i institutioner, teorier og tekster, eksaminer og titler. Den er så at sige uløseligt forankret i de bånd, som knytter individerne i en gruppe sammen med hinanden. Nærmere bestemt forestiller Bourdieu sig, at individerne i en gruppe (familien, slægten, en kreds af tidligere elever fra samme eliteskole osv.) hver og én på sit sted indtager positioner, akkumulerer kulturel eller økonomisk kapital og knytter kontakter, som *tilsammen* udgør en særlig slags ressource nemlig den sociale kapital, som alle gruppens medlemmer kan drage fordel af. Heraf begrebets noget aparte stilling i Bourdieus kapitalteori. Bourdieu har åbenbart haft brug for begrebet til at gøre rede for noget, som ikke lader sig forklare ved henvisning til de øvrige – om man så må sige mere »ano-

nyme« – kapitalarter. Et tilbagevendende tema i hans uddannelsessociologiske undersøgelser er, at en højt værdsat eksamen ikke i sig selv garanterer en fortsat socialt lykkebringende livsbane; erhvervskarrieren og andre sociale succeser forudsætter, at støtten fra familie, studiekammerater, venner eller velyndere kan mobiliseres, når der er brug for det. Det samme gælder ressourcerne inden for økonomiens magtfelt. Den sociale kapital udgør således en form for kapital, der ikke helt og holdent lader sig føre tilbage til andre kapitalarter (kulturel eller økonomisk kapital eller mere specifikke arter som uddannelseskapital, kunstnerisk kapital osv.), men som kan bidrage til at forklare, hvorfor disse øvrige ressourcer giver et bestemt udbytte.

Lige så lidt som Bourdieus øvrige nøglebegreber må den sociale kapital opfattes som en etiket på givne empiriske fænomener. En første intuitiv forståelse af begrebet social kapital henter med nødvendighed næring fra hverdagstænkningens forestillinger om venskabsrelationernes eller familiebåndenes betydning. Og vist kan begrebet social kapital anvendes til at registrere fænomener, som vi allerede mener at kende til, som for eksempel venskabskorruptionens eller svogerpolitikens rolle i kulturlivet eller politikken, men Bourdieu og hans medarbejdere har frem for alt interesseret sig for, hvordan den sociale kapital formidles og akkumuleres, og hvordan den kan konverteres til økonomisk kapital eller uddannelseskapital (og omvendt). Ikke mindst har Bourdieu betonet det *arbejde*, som alt dette kræver. I hans og hans medarbejders studier fremtræder selskabslivet som et tids- og omkostningskrævende investeringsarbejde og mindst af alt som en drivertilværelse. Videre giver Bourdieus uddannelsessociologi eksempler på, hvordan begrebet social kapital kan anvendes som et værktøj ikke bare til at undersøge individers eller grupperes ressourcer, men også til studiet af relationerne mellem institutioner. En læreanstalt, som rekrutterer elever fra fremtrædende familier, eller hvis tidligere elever beklæder fremtrædende positioner, besidder dermed en social kapital, som supplerer dens rent »skolemæssige« anseelse.

Igen står det klart, at enhver empirisk definition af Bourdieus nøglebegreber blot er præliminær. Den sociale kapital er for en første betragtning et begreb, der giver os mulighed for at klassificere og måle ressourcer i stil med et velanset slægtsnavn eller et veludbygget kontaktnet. For Bourdieu er menneskers praksis og forestillinger imidlertid vigtigere end sådanne faste ressourcer. Begrebet social kapital er et værktøj ved hjælp af hvilket et forskningsobjekt, som ikke er umiddelbart givet, lader sig konstruere: en særlig slags økonomi med egne mekanismer for overførsel, investering, akkumulering og konvertering af ressourcer, som adskiller sig fra de kulturelle eller »økonomiske« ressourcers økonomi, men som samtidig gør disse andre økonomier mere begribelige.

Desuden er den sociale kapital i lighed med de andre kapitalarter et begreb,

der retter søgelyset mod relationen mellem på den ene side ressourcerne og på den anden side forestillingerne om de samme ressourcer. En social kapital eksisterer og er virksom, hvis og kun hvis ressourcerne (et efternavn, en slægt, en ægteskabsalliance, et kontaktnet mellem gamle elever fra samme eliteskole) lader sig omsætte i noget, der tillægges værdi. Blot at klassificere og måle ressourcerne ville være uforeneligt med Bourdieus metode. Hans kortlægninger af ressourcerne er altid forenet med et studium af de sociale styrkeprøver, som har ført frem til den forestilling, at nogle ressourcer er mere værd end andre.

Det er umuligt at udpege afgrænsede empiriske fænomener og fastslå, at netop her eksisterer der pr. definition kapital i Bourdieus forstand. Bourdieu og hans medarbejdere har anvendt begrebet til at analysere de mest forskellige fænomener med. Kapitalbegrebet tillader studier, der holder sammen på adskillige fænomener, som ellers plejer at blive splittet op på samfundsvidenskabelige eller humanistiske specialdiscipliner. Bourdieus interesse for *relationer* mellem kapitalarterne og mellem sociale grupper udrustet med forskellige slags kapital har medført, at han har sat sig ud over de skranker, som skiller kunstvidenskab fra økonomisk sociologi, filosofihistorie fra politisk sociologi eller gastronomi fra æstetik altså fagområder, som ud fra andre perspektiver kan forekomme fjerne i forhold til hinanden. Bourdieus sociologiske projekt gennemsyres af en overbevisning om, at uddannelsessociologien er umulig at isolere fra kultursociologien (lige siden tresserne har han holdt fast ved tesen om, at uligheden i forhold til Skolen er et aspekt af uligheden i forhold til Kulturen). Han har også slået bro mellem uddannelses- og videnskabsociologien: forskellene mellem »tankeskoler« eller »videnskabelige skoler« kan ofte føres tilbage til forskelle mellem skoler i mere bogstavelig forstand og dermed til forskelle i de veje gennem uddannelsessystemet, som forskellige videnskabsmænd har beskrevet, og den uddannelseskapital og videnskabelige kapital, som de har akkumuleret her. Ja, selve forskersamfundets opsplitning i subdiscipliner – en arbejdsdeling, som ifølge Bourdieus analyser ofte snarere er socialt end videnskabeligt motiveret – lader sig analysere ved hjælp af kapitalbegrebet: forskellige specialister slår vagt omkring deres egne mere og mere specialiserede investeringer hellere end at udsætte sig for konkurrencen på et større videnskabeligt marked. (Hellere nummer et i sin by end nummer to i Rom, som talemåden siger).

De objekter, som Bourdieu ønsker at indfange ved hjælp af kapitalbegrebet, kan forekomme vanskelige at indfange. Begrebet social kapital anvendes til at undersøge individers, men også grupper (familiers, faggruppers osv.), uddannelsesinstitutioners, virksomhedsbestyrelses eller eksklusive klubbers ressourcer. På lignende vis kan den kulturelle kapital genfindes på forskellige niveauer eller i forskellige »tilstande«: i legemliggjort tilstand (som et system af dispositioner, dvs. habitus), i objektiveret tilstand (som malerier, bøger, værktøj

osv.) samt i institutionaliseret tilstand (som eksaminer, uddannelsestitler osv.). Hvis vi stræber efter empiriske definitioner, kan vi åbenbart finde kapital overalt.

Bourdieu's udtryk »tilstand« [état] kan lede tanken hen på fysikalske fænomener (et og samme stof kan eksistere i fast, flydende eller gasformig tilstand). Somme tider har han anvendt ordet energi eller ligefrem »den sociale fysiks energi« til at karakterisere kapitalen. Der er dog ikke tale om at gå tilbage til Comte. Bourdieu har ikke været ude på at studere mekanismerne i en eller anden form for generelt »samfund« i singularis a la Comte. »Kapitalen er et socialt forhold, dvs. en social energi, som hverken eksisterer eller producerer sine effekter andet end inden for det felt, hvor den produceres og reproduceres« (*La distinction*, 1979, s. 127). Med andre ord: en bestemt slags kapital må studeres i de sociale sammenhænge (jf. afsnittet nedenfor om felter), hvor den akkumuleres, overføres og fungerer. En anden væsentlig forskel sammenlignet med Comtes positivistiske tradition er den vægt, Bourdieu tillægger den legemliggjorte kapital, det vil sige habitus: et sociologisk studium af den objektive sociale verden må ifølge Bourdieu inkludere menneskers måde at orientere sig på i samme sociale verden.

8. Habitus og strategier

Med habitus mener Bourdieu systemer af dispositioner, som tillader mennesker at handle, tænke og orientere sig i den sociale verden. Disse systemer af dispositioner er resultater af sociale erfaringer, kollektiv hukommelse, måder at bevæge sig på og tænke på, som er ristet ind i menneskers kroppe og sanser. Bourdieu's habitusteori bygger faktisk på en enkel forestilling: menneskers habitus, som er formet af det liv, de hidtil har levet, styrer deres forestillinger og deres praksis og bidrager dermed til, at den sociale verden genskabes eller somme tider – nemlig i tilfælde af manglende overensstemmelse mellem menneskers habitus og den sociale verden – forandres.

Blandt de talrige definitioner af begrebet, som forekommer i Bourdieu's arbejde, er nedenstående den mest klagørende.

»[...] *habitus*, et system af *dispositioner*, som er stabilt og lader sig overføre, strukturerede strukturer som er egnet til at fungere som strukturerende strukturer, det vil sige som strukturer, der genererer og organiserer praktikker og repræsentationer, som kan være objektivt tilpasset deres mål uden at forudsætte en bevidst målorientering og uden at evnen til at mestre de operationer, som kræves for at nå disse mål, behøver at være artikuleret. Disse systemer af dispositioner er objektivt 'regu-

leret', og de er 'regulerbare' uden på nogen måde at være et resultat af, at man adlyder regler. Alt dette gør, at de er kollektivt orkestreret uden at være et produkt af en orkesterdirigents organiserede handling.⁶

Habitusbegrebet hænger snævert sammen med begrebet kapital. Ifølge Bourdieu er habitus en af kapitalens eksistensformer. I sine studier af for eksempel den kulturelle kapital har han bestandigt pendlet mellem studiet af på den ene side dens institutionaliserede (eksaminer, titler osv.) eller objektiverede former (biblioteker, kunstværker osv.) og på den anden side dens legemliggjorte former (»dannelse«, »smag«, evnen til at skelne og vurdere musikalske eller kunstneriske værker og stilarter, sproglig kompetence – kort sagt: habitus).

Hvis legemliggjort kapital således er habitus, gælder det omvendte i så fald også? Er habitus altid kapital? Nej, ikke nødvendigvis. Ethvert menneske er pr. definition udrustet med habitus, men nogle borgeres habitus vurderes som bekendt højere end andres, en værdisætning som desuden kan skifte fra gruppe til gruppe. Kapital i Bourdieus forstand er ressourcer, som i den sociale verden tillægges værdi, hvorefter følger, at der eksisterer typer af habitus, som næppe eller kun når vi bevæger os inden for bestemte grupper, kan fungere som kapital. Eller sagt på en anden måde: vi er hver især begavet med en habitus, men det er markedet, der afgør, hvilke ingredienser i og effekter af denne habitus, der skal fungere som kapital.

Det er fuldt foreneligt med Bourdieus terminologi og begrebsapparat at tale om enkelte individers særlige habitus, som vi gjorde ovenfor. Ud fra dette perspektiv findes der lige så mange habitus som mennesker. Et tydeligt eksempel på Bourdieus interesse for enkeltindviders helt specielle habitus var hans Heidegger-studie, som blev udgivet på fransk i 1975. Her fungerede henvisningen til genstandens habitus – ikke blot filosofiens måde at tænke og skrive på, men også hans særegne måde at tale på, hans kropsholdning, hans umoderne sorte jakkesæt og hele den fremtoning af håndværker fra bondelandet, som passede så dårligt til nykantianernes saloner – som et vigtigt led i Bourdieus forklaring på, hvordan Heidegger kunne høste så stor succes i sit projekt med at udfordre nykantianernes hegemoni og etablere en helt ny position inden for den tyske universitetsfilosofi.

At Bourdieus habitusbegreb skulle gælde grupper men ikke individer, er således en misforståelse. Derimod er det rigtigt, at Bourdieu aldrig er blevet stående ved analysen af individernes habitus. Den sociologiske betragtning forudsætter, at søgelyset rettes mod det, der forener og adskiller grupper af men-

6 Fra *Le sens pratique*, 1980, s. 88f. En kortere version af samme tekst optrådte i *Esquisse ...*, 1972, s. 175 samt i den engelsksprogede version *Outline ...*, 1977, s. 72.

nesker. Ud fra sidstnævnte perspektiv kan habitus tilskrives grupper: klasser, klassefraktioner, faggrupper, familier. Den habitus, som karakteriserede Martin Heidegger, var ikke udelukkende en individuel særegenhed, han var faktisk en førstegenerationsintellektuel, håndværkersøn, opvokset fjernt fra metropolerne og det intellektuelle og mondæne liv, hvor datidens dominerende filosoffer, nykantianerne, var hjemmевante. Bourdieus grundlæggende tanke er ganske enkelt, at der findes »klasser« af sociale betingelser og »klasser« af erfaringer, som giver anledning til »klasser« af habitus (»klassehabitus« bør, sådan som termen anvendes i Bourdieus senere arbejder, således ikke forveksles med marxismens begreb om for eksempel klassebestemte ideologier koblet til gruppernes placering i forhold til produktionsprocessen). At han så ofte har fremhævet disse »klasser« af habitus, skal ikke tolkes som et udtryk for en slags ontologisk postulat om, at det kollektive er »mere virkeligt« end de individuelle, unikke individer. Snarere er Bourdieu (helt i tråd med traditionen fra Durkheim) gået ud fra, at sociologien bør følge andre metoderegler end for eksempel individualpsykologien: »Sociologien behandler som identiske alle de biologiske individer som i og med, at de er produkter af de samme objektive betingelser er udrustet med samme habitus [...]« (*Le sens pratique*, 1980, s. 100).

Som det turde være fremgået, er Bourdieus begreber habitus og kapital nært knyttet til hinanden. I empiriske undersøgelser kan sociologen nærme sig denne sammenhæng fra flere sider. Menneskers habitus er formet af bestemte sociale betingelser, blandt hvilke kapitalarternes fordeling er af grundlæggende betydning: en »født« intellektuel er opvokset i en familie, hvor den kulturelle kapital vejer langt tungere end den økonomiske kapital, mens industrilederens børn arver kapital med den omvendte fordeling. Forskelle mellem menneskers habitus kan således relateres til sammensætningen af deres nedarvede eller erhvervede kapital. Omvendt kan studiet af habitus forklare, at mennesker håndterer deres kapitalbesiddelse på forskellige måder: menneskers habitus styrer deres måde at investere, akkumulere eller konvertere kapital på, og en bestemt habitus kan under bestemte omstændigheder, hvis der foreligger en »efterspørgsel«, fungere som kapital.

Mange socialisationsteorier bygger på en grundlæggende dikotomi: derude »i samfundet« findes der normer, som »internaliseres«, det vil sige havner bag individernes pandebrask. Bourdieus sociologi repræsenterer en modpol til denne form for tænkning. I stedet for termer som »internalisering« eller »socialisation«, som er nærliggende for den, der er bekendt med amerikansk eller tysk sociologi eller socialpsykologi, foretrækker han ordet *incorporation*, »inkorporering« eller »legemliggørelse«. Det system af dispositioner (habitus), som bestemmer, hvordan mennesker handler, tænker, opfatter og vurderer i en given social sammenhæng, findes nedlagt i kroppen. I utallige hverdagssituationer begyn-

dende i den tidlige barndom, i familien, i skolen, formes menneskers evne til »praktisk mestring« [*maîtrise pratique*] for nu at nævne et andet af Bourdieus centrale begreber. Den sociale verden er så kompliceret – et paradigmatiske eksempel er Bourdieus analyse af hæderens komplekse krav i forbindelse med gaveudvekslingerne blandt kabylerne – at ingen nok så komplet samling af eksplícitte regler eller normer kan give en udtømmende forklaring på, at mennesker faktisk er i stand til at mestre deres egne praktikker.

Habitusteorien er således uforenelig med den model, ifølge hvilken mennesket betragtes som »bærer« af en slags udvortes sociale normer eller strukturer (i marxistisk tradition taler man i denne betydning om mennesket som *Träger*). De sociale forhold findes lagret i os. Bourdieu har ofte indskærpet, at historien eksisterer *både* i tingsliggjort tilstand (den objektiverede eller institutionaliserede historie i form af institutioner, love, bygninger osv.) og i legemliggjort tilstand.

Vi kan leve under bestemte sociale betingelser i kraft af, at lignende betingelser har formet os på krop og sjæl. Ræsonnementet kan ved første øjekast forekomme behavioristisk, en tolkning som Bourdieu eget ordvalg indbyder til: betingelser afstedkommer betingning. Men habitusteorien er mindst af alt en stimulus/respons-teori. Dens formål er at indskyde et forklarende led mellem de sociale forhold og individernes adfærd. Ud fra Bourdieus synsvinkel eksisterer ingen direkte og uformidlet påvirkning fra de sociale strukturer og normsystemerne til individerne. Grundmønsteret i hans analyser er følgende: Individerne (eller grupperne) har i deres bagage et system af dispositioner, en habitus, som tillader dem ud fra et begrænset antal principper at generere de måder at handle, tænke, opfatte og vurdere på, som er nødvendige i bestemte sociale sammenhænge. Deres handlinger, tanker, opfattelser og vurderinger er ikke direkte aftryk af ydre forhold, men de er et resultat af mødet mellem menneskers habitus og de sociale sammenhænge, som de indgår i. Dette møde er et centralt tema i så godt som alle Bourdieus arbejder. Han har med andre ord nærmet sig den sociale verden fra to sider: for det første undersøger han individers og gruppers systemer af dispositioner, for det andet studerer han systemer af sociale dispositioner. At habitus er et produkt af betingelser betyder, at den er et produkt af historie og dermed foranderlig. Habitus kan forstærkes, svækkes eller transformeres for eksempel ved, at mennesker havner i nye eksistensbetingelser. Desuden kan man, hævder Bourdieu, i en vis udstrækning kontrollere sin habitus ved at blive sig den bevidst gennem »socioanalyse« for nu at anvende hans egen term.

Bourdieu må at arbejde på befinder sig langt fra mange af de sociologiske traditioner, som med en vis ret kan indrangeres under rubrikken »adfærdsvidenskab«. I hans senere arbejder er adfærdsformerne ikke egentlige videnskabe-

lige studieobjekter, og han har anstrengt sig for at undgå direkte koblinger (korrelationer) mellem menneskers ressourcer eller egenskaber og deres adfærd. En og samme adfærd (at stemme på et bestemt parti, at konsumere en bestemt slags kultur, at vælge en bestemt uddannelseslinje) kan have forskellig betydning og udfylde forskellige funktioner for forskellige grupper. Omvendt kan samme habitus afhængigt af de aktuelle omstændigheder give anledning til et bredt spektrum af adfærdsformer.

Bourdieu har stædigt forsøgt at forklare adfærd med henvisning til mødet mellem habitus og sociale omstændigheder. Ja, strengt taget går forbindelsen mellem habitus og adfærd ad vejen via »strategier«. Med »strategi« menes kort sagt individers eller grupperes bevidste eller ubevidste forsøg på at forsvare eller forbedre deres position. I Bourdieus analyser møder vi gang på gang den samme forklaringsmodel: en given habitus muliggør et bestemt register af strategier, som altid i relation til de aktuelle omstændigheder giver menneskene et bestemt spillerum, en betinget frihed, om man vil. I denne forstand er adfærden et resultat af menneskers vilje og af deres aktive handlen. Bourdieus sociologi bliver af og til beskyldt for at rumme et deterministisk menneskesyn, men det handler i så fald mindst af alt om sociologisk determinisme af den slags, som udleder menneskers adfærd direkte af de sociale omstændigheder. Bourdieu er i allerhøjeste grad opmærksom på det forhold, at mennesker besidder intentioner, vilje og evne til aktiv handlen. Derimod forsømmer han aldrig at rejse spørgsmålet om, hvordan disse intentioner, denne vilje og denne evne til handlen etableres, og i denne forstand er hans metode givetvis »deterministisk« i den betydning, at den søger sociale determinanter.

Bourdieu's kapitalteori tillader således ikke, at kapitalerne betragtes som uforanderlige ressourcer. De er uafslædt genstand for stridigheder. Grupper (klasser, klassefraktioner, faggrupper, familier) udvikler strategier til at bevare og øge værdien af deres egne besiddelser og til at forhindre andre sociale grupper, hvis kapitalbesiddelse har en anden sammensætning, i at gøre det samme. Mange sociale stridigheder drejer sig om, hvordan forskellige kapitalarter skal værdisættes, hvilket kan give sig udtryk i en strid om »vekselkurserne«. Hvordan skal skolekapital (høje karakterer) vurderes ved optagelsen til en højere uddannelse? Hvordan er forholdet mellem en given uddannelseskapital (en bestemt eksamen) og lønnens størrelse? Hvad er fortrolighed med en bestemt slags musik værd omregnet til generel kulturel kapital?

Sociale strategier udgør ofte konverteringsstrategier, som når små erhvervsdrivendes døtre bliver lærerinder (en indløsning af økonomisk kapital mod uddannelseskapital), eller når den intellektuelle gifter sig til penge, eller for at vælge et historisk eksempel når fødselsaristokratiet giver sine sønner en god uddannelse, som så igen åbner døren for økonomiske succeser (dvs. en konvertering af *capital*

de noblesse til uddannelseskapital og økonomisk kapital). Som det fremgår af disse eksempler har Bourdieus begreb konvertering en speciel betydning, der henviser til mulighederne for at udnytte en bestemt form for kapital til at skaffe sig en anden mere rentabel eller legitim form for kapital, uden at den første kapitalbesiddelse for den sags skyld behøver at gå tabt. For så vidt er analogien til i snæver forstand »økonomiske« foreteelser som for eksempel valutaveksling vildledende.

Det, der interesserer Bourdieu, er frem for alt de foranderlige relationer mellem forskellige kapitalarter og dermed relationerne mellem grupper, som besidder kapital af forskellig art og forskelligt omfang. Når vi tager del i hans og hans medarbejders kortlægninger af kapitalarternes fordeling, må vi huske på, at der er tale om foranderlige systemer. Værdien af forskellige kapitalarter og reglerne for konvertering er bestandigt genstand for stridigheder. I kampen om ressourcer og positioner kommer forskellige »reproduktionsstrategier« i anvendelse, hvormed Bourdieu mener, at »individerne eller familierne bevidst eller ubevidst stræber efter at bevare eller øge deres nedarvede ressourcer og opretholde eller forbedre deres tilsvarende position inden for klasseforholdenes struktur« (*La distinction*, 1979, s. 145). Definitionen illustrerer, at »strategi«, sådan som Bourdieu anvender ordet, ikke behøver at implicere bevidsthed eller rationel kalkule. Individer og familier kan benytte mange forskellige reproduktionsstrategier: vælge en ægtefælle fra et bestemt socialt lag, sætte flere eller færre børn i verden, skaffe sig eller sine børn en uddannelse, sørge for at ressourcerne overføres mellem generationerne osv.

9. Feltbegrebet

I begyndelsen af 1970'erne introducerede Bourdieu et nyt begreb, felt. Den videst tænkelige definition af begrebet felt lyder: et felt er et system af relationer mellem positioner. Vi må forestille os et socialt felt i analogi med et fysisk felt, lad os sige et gravitationsfelt eller et elektrisk eller magnetisk felt. Bourdieus undersøgelser af sociale felter minder om den fysikopstilling, vi sikkert alle mindes fra skolen, hvor et stykke papir lægges oven på en magnet og bestrøes med jernfilspåner. De sociale felter er ikke så meget anderledes med deres poler, som tiltrækker eller frastøder os med bestemte på forhånd optegnede kraftlinjer, baner eller orienteringsmuligheder.

Fra og med midten af 1970'erne har Bourdieu og hans medarbejdere udgivet studier af frem for alt kulturelle felter, hvormed menes kunstens, litteraturens, videnskabens og religionens felter. De har også studeret en masse andre sociale felter knyttet til eliterne i det franske samfund: politikere, virksomhedsledere, økonomer, journalister, jurister, biskopper osv.

En pointe ved feltbegrebet er, at det tillader os at betragte et udsnit af det sociale liv som en egen allerede på forhånd struktureret verden, der eksisterer, inden vi træder ind i den. Tag for eksempel faget pædagogik. En student, der vil hellige sig pædagogikstudiet, træder ind i en verden, som med visse forbehold kan karakteriseres som et socialt felt. Feltet befolkes af forskere og universitetslærere, skolepolitikere og administratorer, redaktører af pædagogiske fagtidsskrifter, uddannelsesjournalister og debattører i medierne, læremiddelproducerer, forskningsrådenes og andre bevilgende myndigheders medlemmer og sekretærer m.fl. Alle er udrustet med forskellige slags symbolsk kapital, der fungerer som ammunition i stridighederne mellem dem. Forskerne er inddelt i forskellige fraktioner, som besidder forskellige former for symbolsk kapital: nogle behersker statistiske forskningsteknikker, andre de såkaldt kvalitative metoder, nogle er empirister, andre feminister og atter andre multikulturalister. Blandt bevillingsgiverne findes nogle, der prioriterer pædagogisk forskning af den art, som lover at løse dagsaktuelle problemer, mens andre sætter en ære i at støtte forskning af høj videnskabelig kvalitet. De fleste plejer at hævde, at den slags symbolsk kapital, som de selv besidder, er mere værd end alle andres.

Hvor hårde stridighederne end er, så forenes samtlige deltagere dog i visse fælles overbevisninger, som Bourdieu kalder *doxa*, først og fremmest overbevisningen om, at kampen er værd at kæmpe. Det gælder både *ortodokse*, som vil bevare status quo, og de *heterodokse*, som vil fremkalde en ny orden, alle har de en fælles interesse i, at spillet kan fortsætte. Uanset, at det kan lade sig gøre at nære temmelig aparte forestillinger i det ene eller andet pædagogiske spørgsmål, findes der altid et standpunkt, som er utilladeligt, nemlig det standpunkt, at spillet ikke er umagen værd. Den, der giver udtryk for det synspunkt, at stridighederne om pædagogikkens mål og mening er uinteressante, bliver omgående smidt på porten. Og en nytilkommen, der nærmer sig pædagogikken med denne holdning, bliver aldrig lukket ind.

Af en nytilkommen kræves frem for alt en manifesteret vilje til at investere. Den mere instrumentelle tilegnelse af videnskabelige værktøjer og forskningsteknikker er bare én side af sagen. Mindst lige så vigtigt er det at investere i læsning af den litteratur, som pædagoger læser, at lære at placere toneangivende forfattere, bogtitler og videnskabelige retninger på kortet, at gøre sig fortrolig med tidligere og aktuelle stridigheder, og selv at forholde sig til de stridsspørgsmål, som er på dagsordenen.

Hvordan mødet med pædagogikkens verden forløber, beror på samspillet med alt det, den nytilkomne har med i bagagen. For at holde fast ved analogien med magnetfeltet: polerne og kraftlinjerne findes allerede i forvejen, men hvordan den nytilkomne vil komme til at orientere sig og bevæge sig i feltet, afhænger af hans eller hendes egen »ladning«, dvs. af hans habitus og øvrige res-

sourcer. I bagagen har den, der begynder at studere pædagogik, nedarvet kulturel kapital (dvs. medført fra forældrehjemmet), erhvervet kulturel kapital (bl.a. fra skolegangen) samt særlige arter af symbolsk kapital (ofte erhvervserfaring som lærer eller seminarielærer, af og til investeringer i andre universitetsfag end pædagogik). Det er sandsynligt, at enkelte nytilkomne, som tidligere har investeret megen møj i at udvikle deres kompetence som skolelærere, tiltrækkes af normativ didaktik, andre, der har været politisk engagerede, søger til uddannelsespolitisk motiveret pædagogisk forskning eller udredningsvirksomhed, og at endnu andre, der med succes har læst andre fag ved universitetet, søger til pædagogiske forskningsmiljøer, hvor de videnskabelige kvalitetskrav prioriteres højt. Kapitalbegrebet er således centralt både for analysen af den nytilkomnes ressourcer og for vor mulighed af at tegne kortet over den verden, som han eller hun møder, nemlig pædagogikkens felt, hvor de forskellige slags symbolsk kapital findes lagret i institutioner, tidsskrifter, forskergrupper, konkurrerende videnskabelige retninger.

For at analysere et socialt felt plejer Bourdieu og hans medarbejdere ofte at samle oplysninger om de mennesker, som virker dette sted, en fremgangsmåde som kaldes prosopografi. Bourdieus bog *Homo academicus* (1984) er et eksempel. Dette studie af Bourdieus eget felt, det akademiske felt i Paris bygger på en omfattende indsamling af indikatorer på universitetslærernes symbolske ressourcer i slutningen af tresserne. Blandt andet var Bourdieu interesseret i følgende fem arter af kapital: kapital knyttet til universitetsmagt (indikatorerne var her stilling som dekan eller præfekt m.m.); kapital knyttet til videnskabelig magt (stilling som videnskabelig leder, ansvar for et videnskabeligt tidsskrift, undervisning inden for en forskeruddannelsesinstitution, funktioner inden for forskningsrådene); kapital knyttet til videnskabelig prestige (medlemskab af et af de franske akademier, videnskabelige udmærkelser, arbejder oversat til fremmedsprog, deltagelse i internationale kongresser samt mht. samfundsvidenskabsfolk og humanister antal citater i *Social Science Citation Index*); kapital knyttet til intellektuel anseelse (medlemskab af Det franske Akademi, omtale i *Larousse*, optræden i tv, aviser eller intellektuelle tidsskrifter, arbejder udgivet som paperback, medvirken ved de intellektuelle tidsskrifters redaktionsråd); samt kapital knyttet til den politiske og økonomiske magt (omtale i *Who's Who in France*, opgaver for regeringen og de statslige femårsplaner, undervisningsopgaver ved de skoler, hvor magteliten udvælges og formes, tildeling af ordener og udmærkelser).

Ved hjælp af sådanne oplysninger kan man tegne »kort« over det felt, hvor mennesker med ensartede kapitalbesiddelser havner tæt på hinanden og mennesker med forskelligartede kapitalbesiddelser langt fra hinanden. For at tegne kortet og analysere feltets struktur har Bourdieu ofte anvendt en fransk statistisk

teknik, kaldet korrespondensanalyse. I *Homo academicus* har han ved hjælp af korrespondensanalyse bl.a. påvist, at det parisiske universitetsfelt i slutningen af 1960'erne var præget af en hovedmodsætning mellem på den ene side akademisk magt, repræsenteret ved veletablerede universitetsfolk som Georges Dumezil, Émile Benveniste, Raymond Aron, Ferdinand Braudel og Claude Lévi-Strauss, og på den anden side avantgardevidenskaben repræsenteret ved de vrede unge mænd som Michel Foucault, Jacques Derrida samt Bourdieu selv.

Den opmærksomme læser lagde måske mærke til, at jeg ovenfor skrev, at pædagogikfaget med visse forbehold kan karakteriseres som et socialt felt. Disse forbehold er vigtige. Strengt taget ved man sjældent før efter en gennemført undersøgelse, om det er frugtbart at analysere et bestemt område som et socialt felt i Bourdieus forstand. Et socialt felt er i en vis grad en lukket verden med sin egen logik og sine egne særlige arter af symbolsk kapital. Forholdet kan udtrykkes på den måde, at deltagerne er mere afhængige af hinanden end af omverdenen. De fleste traditionelle universitetsfag lader sig analysere som felter – som så igen indgår i de større samfundsvidenskabelige, humanistiske eller naturvidenskabelige felter – men pædagogikken hører til de fag, som næppe i deres helhed udgør et socialt felt. Eftersom visse pædagogiklærere og forskere er mindre afhængige af kolleger og konkurrenter end af uddannelsespolitikere, journalister, skolelærere og seminarielærere, savner virksomheden den autonomi som kræves for at vi kan tale om et samlet pædagogisk videnskabeligt felt.

Vi behøver ikke af den grund at afstå fra at anvende feltbegrebet. Der er utvivlsomt dele af pædagogikfaget, der lader sig analysere som et selvstændigt videnskabeligt felt, og andre dele der kan analyseres som en bestanddel af for eksempel det samfundsvidenskabelige, psykologiske eller statsvidenskabelige felt eller af journalistikkens eller uddannelsespolitikens felt eller som noget, der indgår i den statslige administration og udredningsvæsenet.

Et andet alternativ er at forsøge at udskille pædagogikken ikke som et videnskabeligt felt i Bourdieus forstand, men som et bredere felt, hvor striden gælder uddannelsens mål og mening. I stridighederne inden for dette felt deltager uddannelsesjournalister, debattører, konsulenter, pædagogikforskere, uddannelsespolitikere, administratorer og alle andre, som bidrager til at forme forestillingerne om skolens problemer og muligheder.

Hidtil har jeg opholdt mig ved den slags felter, sociale felter (også kaldet kampfelter eller konkurrencefelter), som med Bourdieus terminologi fungerer som »produktionsfelter«. Her produceres tekster, opfattelser, standpunkter, men også mennesker for eksempel pædagogikforskere.

En helt anden type felt, som må analyseres med et andet sæt værktøj og metoder, er »konsumtionsfelt«. Et eksempel på undersøgelser af konsumtionsfelter er Bourdieus klassiske studier (først udgivet i *Anatomie du goût*, 1976, mere ud-

førligt i *La distinction*, 1979) af forskellige sociale grupperes smag og livsstil i Frankrig i 1960'erne og 70'erne. Skolevæsenet må kunne undersøges som et konsumtionsfelt, hvor forældre og elever, lærere og administratorer er delagtige. Derimod fører det på vildspor at analysere skolevæsenet på samme måde som Bourdieu har undersøgt kunsten, litteraturen, videnskaben og andre »kulturelle produktionsfelter«. Forskellen kan udtrykkes således, at kunstneres, forfatters eller forskeres forhold til deres egne felter og til de kolleger og konkurrenter, som virker her, er et spørgsmål om liv og død, mens fodfolket – det vil på pædagogikkens område sige lærerne og eleverne – er mere afhængige af det, vi kan kalde lokale magtforhold, af situationen ved den egen skole, eller af noget, som slet ikke har med skolen at gøre. Det samme gælder de fleste af de studerende, for hvem pædagogikfaget blot er et gennemgangsstadium på vej ud i erhvervslivet.

En tredje slags undersøgelser, som har været vigtige i den Bourdieu-inspirerede uddannelsessociologi, er studiet af uddannelsesinstitutionernes felt. På samme måde som man tegner kort over positionerne inden for eksempelvis pædagogikken som socialt felt, kan man kortlægge relationerne mellem de enkelte skoler eller uddannelsesretninger. En almindelig metode er at lade statistisk information om de studerende (social oprindelse, besiddelse af kulturel kapital, uddannelseskapital osv.) udgøre et »signalement« af hver uddannelsesinstitution. I en bestemt skole går mange lægebørn, i en anden mange arbejderbørn, i en tredje mange børn af virksomhedsledere, og tilsammen giver alle disse forskelle i rekrutteringsprofilen et fingerpeg om de hierarkier og polariteter, som strukturerer feltet af uddannelsesinstitutioner. Den mest udførlige præsentation af Bourdieus egne undersøgelser af sidstnævnte slags findes i *La noblesse d'État*, 1989.

10. Et par advarende ord

Til sidst et par advarende ord. Hvis vi vil benytte nogle af Bourdieus begreber som felt eller kapital i undersøgelser på nordisk grund, dur det ikke med en direkte import af hans fremgangsmåde. Eksemplerne nedenfor er hentet fra Sverige, men turde delvis være anvendelige på f.eks. danske forhold.

Begreberne er værd at afprøve. Om Guinness porter siges, at den smager dårligere, så snart den føres uden for Irlands grænser. Det gælder ikke for Bourdieus begreber (de, der hævder at Bourdieus sociologi er alt for »fransk« til at anvendes i et land som Sverige, glemmer at den er udviklet i forbindelse med studier af helt anderledes samfund nemlig traditionelle bondesamfund). Derimod findes der forskelle mellem Frankrig og Sverige, som gør at metoderne til

at undersøge modsvarende felter eller kapitalarter må modificeres. Jeg skal give et par eksempler af relevans for uddannelses- og kultursociologien og må her nøjes med at formulere spørgsmålene. Svarene ville kræve, at vi gik ind i det empiriske materiale.

Et af problemerne har at gøre med Sveriges lidenhed. Sandsynligvis er for eksempel begrebet kulturelt felt, sådan som Bourdieu har udviklet det, mere anvendeligt på franske forhold. I Frankrig er det kulturelle og videnskabelige liv ekstremt centraliseret (til bestemte institutioner, tidsskrifter osv. og i geografisk henseende til Paris), og felterne har undergået en langvarig og vidtrækkende udvikling. Det træk af selvtilstrækkelighed, som næppe undgår en svensker, der besøger disse miljøer, har sine objektive betingelser: det kan være rimeligt at tale om *et* felt for de franske modeskabere, *et* fransk sociologisk felt osv. For adskillige af disse felter gælder det, at så godt som alle relevante positioner⁷ genfindes inden for landets – eller til og med inden for hovedstadens – grænser. Sådan forholder det sig ikke i Sverige, hvor de tilsvarende områder er uforholdsmæssigt mere afhængige af import udefra. Hvis de afgørende positioner er lokaliseret til Milano eller Chicago, kan det være problematisk at analysere den svenske modeverden eller sociologi som et »felt« i Bourdieus forstand, dvs. som områder med en egen relativ autonomi, egne specifikke optagelsesregler, investeringskrav, indsatser, symbolske gevinster osv. Muligvis tilhører Sverige de lande, hvor man (som italieneren Anna Boschetti har foreslået) burde afgrænse et system af regionale felter snarere end ét stort kulturelt felt, men endnu vigtigere er det, at de svenske kulturelle felter vanskeligt lader sig konstruere uden hensyn til positioner, som er lokaliseret udenlands⁸.

Næste spørgsmål: Hvad er »kulturel kapital« i Sverige? Findes der en svensk pendant til de ressourcer, som Bourdieu har givet dette navn, og som i hans hjemland i høj grad formidles og legitimeres af uddannelsessystemet? Eksisterer der specifikke former for svensk »kulturel kapital«, som bør analyseres og måske benævnes på en anden måde? Den bourdieuske sociologis modsætning mellem den kulturelle og den økonomiske pol inden for magtfeltet skal måske modificeres i det svenske samfund. Måske eksisterer der i mindre grad end i Frankrig *en* dominerende, autoriseret, legitim svensk kultur. Det er også tænkeligt, at der i mindre grad er tale om et kontinuum fra den autoriserede, legitime, dominerende kultur »nedad« i de sociale hierarkier. Bourdieu har i mange sammen-

7 Med relevante positioner menes her de positioner – repræsenteret ved agenter, institutioner, sammenslutninger, tidsskrifter etc. – som bidrager til at strukturere feltet.

8 Dette gælder i en vis udstrækning også for Frankrig. Mod Bourdieus tidlige feltstudier kunne man rette den kritik, at han har negligeret de udenlandske positioners betydning for de franske felter. I dag foretages der dog en hel del Bourdieu-inspirerede studier af mere omfattende »transnationale« felter, dvs. felter, der strækker sig ud over nationalstatens grænser.

hænge noteret, at man i de folkelige klasser anerkender denne kulturs overhøjhed, samtidig med at man er helt indforstået med, at man er udelukket fra den. Jeg er ikke sikker på, at alle svenskere er lige så ydmyge over for de værdier, som repræsenteres af universitetet i Uppsala eller af Moderna Museet.

I Sverige (og i Skandinavien i øvrigt) har der eksisteret visse typer veje for social opstigning, som ikke genfindes i Frankrig. Folkehøjskolerne er et godt eksempel. Her har mange unge erfaret, at horisonten har åbnet sig, at uddannelsesvejenes og erhvervsområdernes topografi er begyndt at træde frem, og et personligt dannelsesprojekt har taget form. I det hele taget har der i vort land eksisteret en mere autonom folkebevægelseskultur, som ikke kan reduceres til nedsunket borgerlig kultur, og som muligvis i dag er konverteret til en form for ressourcer, som vi forsøgsvis kan kalde »organisationskapital«. Indikatorer på erhvervelse af en sådan kapital kan være deltagelse i skolernes elevråd, medlemskab af politiske ungdomsforbund eller studenterorganisationer, faglige tillidsposter, poster i styrelser og nævn og lignende. Et svensk særtræk er, at fagbevægelsens og de folkelige bevægelseres karriereforløb har betydet så meget for rekrutteringen til magtfeltet. Som forberedelse til indtræden i de politiske, administrative og faglige felter synes studenterfagligt arbejde eller tillidsposter i de politiske ungdomsforbund at give mindst lige så stort udbytte som aflagte eksaminer. At akkumulere og formere »organisationskapital« indebærer meget mere end blot at træne siddemusklene. Man må træne sin evne i at orientere sig i organisations-Sverige, tilegne sig en holdning og et toneleje, som umiskendeligt udmærker den, der gør sig til talsmand for sine medmennesker, vænne sig af med novicens tilbøjelighed til at blive ivrig og angle efter forståelse og i stedet tilegne sig selvfølgeligheden hos den, der tager for givet, at omgivelserne vil eller er tvunget til at lytte, og – hvad der hænger uadskilleligt sammen med dette – skaffe sig »et navn« som gør, at man bliver en person, der regnes for noget. Sådanne talenter er ikke medfødte, de er resultatet af et mangeårigt investeringsarbejde.

Yderligere en interessant forskel mellem Frankrig og Sverige er, at det franske uddannelsessystem tilspidset udtrykt synes at være i hænderne på overklassen, mens det svenske er i hænderne på mellemklasserne. Mens den franske overklasse anvender de fornemste læreanstalter inden for det offentlige uddannelsessystem til at bevare sin egen stilling, synes adskillige svenske eliter at nære mistro til den offentlige uddannelse – i det mindste at dømme efter den heftighed, hvormed man fragter sine børn til violintimer eller idrætstræning, eller lidt højere oppe i alderen giver dem en omgang i passende nordamerikanske eller europæiske uddannelsesanstalter. Selvfølgelig anvender også de svenske eliter det hjemlige uddannelsessystem sådan, som det nu engang er, men mens der inden for middelklasserne findes fraktioner med en grænseløs tiltro til ud-

dannelsens velsignelser (lærere og andre som har skolen at takke for alt, eller de der har gået den lange vej og under deres børn en bedre udgangsposition), synes eliteerne at lægge vægt på at begrænse og komplettere skolens indflydelse på afkommet. Franske børn med en tilsvarende social oprindelse presses i stedet til at læse øjnene ud af hovedet for at sikre sig en fortsat lykkebringende bane gennem de offentlige eliteskoler.

Ja, i Sverige kan en overdreven satsning på læseplanernes krav oven i købet vise sig at være en klods om benet. Det gælder særlig for indtræden på felter – det intellektuelle produktionsfelt er et tydeligt eksempel – hvor rekrutteringen sker gennem selvsupplering uden hensyn til formelle meritter. Dette er en fælde opsat for opkomlingene: humaniorastudenten som hele tiden har siddet med næsen i de obligatoriske bøger, men aldrig været i New York eller Paris og ikke engang på den kulturelle middelklasses værtshuse i Vasastan eller på Söder (i København bag Strøget og ude på Nørrebro), har ikke meget at hente på det mere prestigefyldte kulturside- eller tidsskriftmarked, hvor det er personkendskab parret med evnen til at orientere sig i aktuelle stridigheder om kunstens og kulturens værdier og frem for alt en dokumenteret overbevisning om, at det er værdifuldt at strides om hvilken kunst og kultur, der er værdifuld, der tæller.

Eftersom Sverige savner et strengt hierarkiseret uddannelsessystem som det franske, er det vigtigt at uddannelsessociologien er opmærksom på andre dannelsesveje, hvor eliteerne udvælges, formes, legitimeres og knytter livslange bånd. Mangelen på for eksempel et let identificerbart reservoir af koncentreret intellektuel kapital sammenlignet med det, som *École normale supérieure* på rue d'Ulm tilbyder, eller en dominerende planteskole for administratorer og politikere i stil med *École Nationale d'Administration* tvinger svenske unge til at søge uden for uddannelsessystemet for at akkumulere de ressourcer, som i Frankrig i højere grad er tilgængelige i miljøerne omkring eliteskolerne. For specielle baner for eksempel for den unge mand, der har ambitioner om at vinde anerkendelse som kulturjournalist, kunstner, digter eller rockmusiker, kan en i det mindste temporær bosætning i Stockholm være af afgørende betydning (senere kan man så flytte til en gård på landet). Vigtige indslag i forberedelsen til at træde ind i den økonomiske elite er et feriejob, en reserveofficersuddannelse eller en trainee-plads udenlands.

Udlandsophold er selvfølgelig af stor betydning. Investeringer i sprogkundskaber er i dag formentlig mere udskillende end nogen sinde: dels er engelsk blevet hvermandseje, dels er færdigheder i andre sprog blevet mere sjældne også inden for middelklasserne, samtidig med at transnationale arbejdsmarkeder og karriereforløb åbner sig. Men det er ikke bare sprog, man lærer udenlands. Der er flere grunde til, at de svenske middelklasser og overklassen gerne giver deres børn et gymnasieår i USA. For den kulturelle elites børn synes interrailsom-

merferierne på det europæiske kontinent at være vigtige indslag i det personlighedsudviklingsprojekt, som disse lag er så afhængige af. Den økonomiske elite sender sine sønner på Harvard Business School, Foreign Service School ved Georgetown University i Washington DC eller en virksomhedslederuddannelse i Schweiz.

Vi må heller ikke glemme, at der findes eliteskoler også i Sverige, hvor mange elever rekrutteres fra eliterne, forberedes til indtræden i eliterne og bibringes en overbevisning om deres egen udvalghed. Jeg tænker ikke bare på Handels-högskolan eller Kungliga tekniska högskolan eller på gymnasier som Sigtuna humanistiska, Lundsberg eller Katedralskolan i Lund. Endnu mere interessante er måske de uddannelsesanstalter, hvis betydning for eliternes reproduktion er mindre åbenlys: Sjökrigsskolan for vordende virksomhedsledere, Brunnsvik for fagforenings- og folkebevægelsesledere, Försvarets tolkskola for visse intellektuelle. Uddannelsessociologien må heller ikke glemme, at de unge mennesker har et liv uden for uddannelsesinstitutionerne. Det ser for eksempel ud til, at Fältbiologerna, de sene tresseres venstrebevægelser eller Nordisk Sommeruniversitet har formet et stort antal mænd og kvinder med høje aspirationer, som i dag beklæder fremtrædende positioner inden for det kulturelle felt.

En sidste hypotese af relevans for den svenske uddannelsessociologi: Når Bourdieu og hans medarbejdere har studeret »de sociale anvendelser« af det franske uddannelsessystem, har de dermed tænkt på, at sociale grupper (klasser, klassefraktioner, familier) anvender uddannelsessystemet til at befæste og forbedre deres egen stilling. I Sverige er det muligvis – det er igen en påstand, der må præciseres og prøves – i forholdsvis højere grad organisationerne, institutionerne eller de faglige sammenslutninger, der »anvender« uddannelsessystemet til at rekruttere nye tilhængere.

For den svenske uddannelsessociologi er en metodisk konsekvens af de antydede forskelle, at visse af Bourdieus fremgangsmåder kan vise sig at være svært fremkommelige, når vi studerer forholdene i vort eget land. Jeg tænker i særdeleshed på et centralt formål med hans studier af den højere uddannelse, nemlig at påvise en homologi mellem uddannelsesinstitutionernes felt og de dominerende klassers felt.

Forskellene i forhold til Frankrig er ikke i sig selv nogen hindring for, at Bourdieus begreber kan bruges i studiet af uddannelsessystemet i Sverige. Blandt andet har vi brug for værktøjer i stil med Bourdieus differentierede kapitalbegreb og begrebet om sociale felter, hvis vi vil ud over den svenske uddannelsessociologis traditionelle monomane optagethed af et eneste spørgsmål nemlig den »vertikale« sociale mobilitet eller mangelen på samme. Den svenske offentlige debat og visse håndbøger har i hele efterkrigstiden givet indtryk af, at det altoverskyggende uddannelsessociologiske problem er, hvor mange procent

arbejderbørn man genfinder på højere niveauer i uddannelsessystemet. Dette i bogstavelig forstand endimensionale syn på, hvad sociale stridigheder og social mobilitet vil sige, har blandt andet betydet, at uddannelsessociologien som regel har nøjedes med en social klassificering, der udelukkende tager hensyn til den »vertikale« dimension: borgerklasse, mellemlag og arbejderklasse, alternativt socialgruppe 1, 2 og 3, eller hvordan man nu vil nummerere dem. Af og til har man opereret med, at den sociale rangstige havde mere end tre trin, men problemet er der stadig. Stigen er en dårlig metafor for et socialt rum, der udfolder sig i mere end én dimension. Mange udslaggivende sociale flytninger, udvekslinger, alliancer eller stridigheder finder sted i mere eller mindre »horisontale« dimensioner mellem grupper og felter, som besidder symbolske eller materielle ressourcer af sammenlignelig størrelse, men af forskellig art⁹.

Derimod kan vi utvivlsomt ikke ubeset overtage *resultaterne* af Bourdieus og hans medarbejders undersøgelser af franske forhold. Det er alt for ofte sket, når udlændinge har været ivrige efter at udlæse en slags universel og formel reproduktionsteori af eksempelvis de empiriske studier af det franske uddannelsessystem. At læse Bourdieu på denne måde er som at forsøge at tilegne sig matematikkens værktøj ved at lystlæse i matematiklærerens facitliste. Jeg har ovenfor forsøgt at give et billede af, hvordan kapitalbegrebet og nogle andre af Bourdieus nøglebegreber er vokset frem og har været anvendt i hans egen empiriske udforskning af dominansforholdene i det franske samfund. Det er op til os at afprøve, hvad værktøjerne dur til i studiet af forholdene i de nordiske lande.

Oversat af Hans Chr. Fink.

Forslag til videre læsning

Fremstillingen bygger på nogle svensk publicerede tekster om Bourdieu, frem for alt kapitel III »Nøglebegreberne« i min bog *Sociologi och epistemologi. Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin* (HLS Förlag, Stockholm, 2. opl. 1991), s. 165–303. Her findes mange kildehenvisninger. I det ovenstående har jeg kun i tilslutning til visse ordrette citater givet præciserede henvisninger til Bourdieus skrifter.

De indledende definitioner af Bourdieus nøglebegreber samt afsnittet om uddannelsessociologi bygger på mine artikler i *Pedagogisk uppslagsbok* (Lärarförbundets Förlag/Informationsförlaget, Stockholm 1996).

⁹ Tænk blot, hvis de nordiske emigrationsforskere ville nøjes med et statistisk materiale, som prioriterede nord-sydlig flytninger og dermed gav bedre besked om de svenskere, som i forrige århundrede begav sig til den svenske koloni Saint Barthélemy på syttende breddegrad end til New York på fjortende breddegrad.

De tidlige uddannelsessociologiske studier under Bourdieus ledelse er udgivet i Pierre Bourdieu & Jean-Claude Passeron, *Les héritiers. Les étudiants et la culture* (Minuit, Paris 1964, 2. forøgede udg. 1966) og Pierre Bourdieu, Jean-Claude Passeron & M. de Saint Martin (ed.), *Rapport pédagogique et communication* (Mouton, Paris/La Haye 1965) samt et antal artikler og rapporter. De tidlige kultursociologiske studier (i kunstmuseumsbesøgende hhv. de sociale anvendelser af fotografiet) er udgivet i Pierre Bourdieu et al., *Un art moyen* (Minuit, Paris 1965, 2. rev. udg. 1970) og Pierre Bourdieu, *L'amour de l'art* (Minuit, Paris 1996, 2. forøgede udg. 1969). En teoretisk syntese var Bourdieu & Jean-Claude Passeron, *La reproduction. Éléments pour une théorie du système d'enseignement* (Minuit, Paris 1970).

Den hidtil mest indgående præsentation af Bourdieus habitusteori finder man i *Le sens pratique* (Minuit, Paris 1980), se navnlig første del, kapitel 1-3 (s. 87-165). Tidligere versioner af disse kapitler findes i *Esquisse d'une Théorie de la Pratique, précédé de trois études d'ethnologie kabyle* (Droz, Genève/Paris 1972), s. 174ff. og i *Outline of a Theory of Practice* (Cambridge University Press, Cambridge 1977), s. 72ff. Vedr. habitusbegrebet, se endv. Staf Callewaert, *Kultur, pædagogik og videnskab. Habitus-begrebet og praktikteorien hos Pierre Bourdieu* (Akademisk Forlag, København 1992). Bourdieus for tiden mest aktuelle udlægning af forholdet mellem subjekt og omverden er *Méditations Pascaliennes* (Seuil, Paris 1997).

De klassiske undersøgelser af sammenhængen mellem det sociale rum og livsstilen blev præsenteret i P. Bourdieu & M. de Saint Martin, »Anatomie du goût«, *Actes de la recherche en sciences sociales*, vol II, no. 5, oktober 1976 (s. 2-82, 89-112), en studie som et par år senere kom til at udgøre kernen i Bourdieus *La distinction* (Minuit, Paris 1979).

Bourdieus første større studie i et kulturelt felt blev udgivet som »L'ontologie politique de Martin Heidegger«, *Actes de la recherche en sciences sociales*, vol I, no. 5-6, november 1975, s. 109-156, og i revideret og udvidet form som en bog med samme titel på forlaget Minuit 1988. Bourdieus samlede undersøgelser af sit eget felt, det parisiske akademiske felt, er offentliggjort i *Homo academicus* (Minuit, Paris 1984). Den hidtil mest gennemførte studie af et kulturelt felt, nemlig kunstens og litteraturens felt i 1800-tallets Frankrig, er Bourdieus *Les règles de l'art. Genèse et structure du champ littéraire* (Seuil, Paris 1992).

Den mest omfattende og syntetiske fremstilling af sammenhængen mellem uddannelse og eliter i det franske samfund er Bourdieus *La noblesse d'État. Grandes Écoles et esprit de corps* (Minuit, Paris 1989). Som en kontrast kan nævnes en opsigtsvækkende samling studier i fattigdommen, som Bourdieu redigerede under overskriften *La misère du monde* (Seuil, Paris 1993).

I dansk oversættelse publiceredes nogle uddrag af *la reproduction* (1970) i *Skole, ideologi og samfund* red. Boel Berner, Staf Callewaert og Henning Silberbrandt (Munksgaard, København 1977) og et par af Bourdieus artikler i *Pierre Bourdieu. Centrale tekster inden for sociologi og kulturteori*, redigeret og oversat af Staf Callewaert, Martin Munk, Morten Nørholm & Karin Anna Petersen (Akademisk Forlag, København 1994). Pierre Bourdieu & Loïc J.D. Wacquants, *Réponses* (1992) hedder i Henning Silberbrandts danske oversættelse: *Refleksiv sociologi – mål og midler*, (Hans Reitzels Forlag, København 1996). Senest har Henrik Hovmark oversat Bourdieus *Questions de Sociologie* (1980) og *Raisons pratiques* (1994) under titlerne *Men hvem skabte kunstnerne* (Akademisk Forlag, København 1997) og *Af praktiske grunde* (Hans Reitzels Forlag, København 1997).